

Lunds universitet

Socialhögskolan

SOL 067 Socialt arbete med barn och unga

Vårterminen 2005

Små brottsoffer

en analys om barns bemästringsstrategier av våld

Författare: Ida-Maria Moos

Handledare: Agneta Mallén

Abstract

The purpose of this paper is to give a view of how violence and victims has been portrayed in novels. I have chosen 6 books where the main character is a child who has been exposed to physical, mental and/or sexual violence. I have asked questions to the book and I have tried to find patterns in the child's strategy to cope with violence and how the violence is described. I have also written two chapters about earlier studies of this field and theoretical standpoints. The main perspective I present is the salutogenese perspective and how people create meaningfulness in their lives.

The children in the books have different ways to handle their situations. For the children it is important to find a meaning in the violence and the children cope by being quiet, defiant or violent inter alia. Some of the victims are described as so called ideal victims but there are also examples of more varied pictures where the victim becomes an offender or has feelings of revenge. It is also conspicuous that the children drastically separate good from evil and that the books are written using patterns of darkness and light.

Förord

”Uppsatsen” som varit ett hett samtalsämne gångna terminer under socionomutbildningen blev till slut klar. Jag vill tacka min handledare Agneta Mallén för alla de tips och reflektioner hon gett under arbetets gång och för hennes optimistiska framtoning under handledningen. Jag vill även tacka Fredrik som då och då under uppsatsprocessen fungerat som mitt bollplank samt ”misarna” som hållit mig sällskap sena skrivkvällar.

Ida-Maria Moos, Lund 2005-05-19

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
1.1. Problemformulering.....	6
1.2. Syfte och frågeställningar.....	7
2. Metod.....	7
2.1. Kvantitativ metod.....	7
2.2. Kvalitativ och induktiv metod.....	7
2.3. Dokumentanalys.....	8
2.4. Urval.....	9
2.5. Tillvägagångsätt.....	10
2.6. Etiska övervägande.....	11
2.7. Källkritik.....	12
2.8. Fortsatt framställning.....	12
3. Tidigare forskning.....	13
3.1. Bakgrund.....	13
3.1.1. Barn.....	13
3.1.2. Barnmisshandel.....	13
3.1.3. Riskbarncentrum för forskning.....	14
3.1.4. Barnets juridiska ställning.....	15
3.1.5. Konsekvenser för barnet.....	15
3.2. Textanalys och berättarteknik.....	16
3.3. Våld och brottsoffer.....	17
3.3.1. Definitioner av offer och våld.....	17
3.3.2. Viktimologi.....	20
3.3.3. Mediala framställningar av våld och brottsoffer.....	20
4. Teoretiska utgångspunkter.....	21
4.1. Salutogent perspektiv.....	21
4.2. Stress, traumatisering och PTSD.....	22
4.3. Coping.....	24
4.4. Offrets egenskaper.....	26
5. Dokumentanalys.....	27
5.1. Presentation av böckerna.....	27
5.1.1. Pojken som kallades det av David Pelzer.....	27
5.1.2. Min fars hus av Sylvia Fraser.....	28
5.1.3. Ungen av Kevin Lewis.....	28
5.1.4. Ondskan av Jan Guillou.....	29
5.1.5. Gömstället av Trezza Azzopardi.....	29
5.1.6. En gång i ett hus som brinner av Andrea Ashworth.....	29
5.2. Tematisk resultatredovisning.....	30
5.2.1. Dramaturgi.....	30
5.2.2. Gott och ont - änglar och demoner.....	31
5.2.3. Tyst och osynlig.....	33
5.2.4. Trotsig och revolterande.....	33

5.2.5.	Avskärmande.....	34
5.2.6.	Offret och det andra jaget.....	36
5.2.7.	Skuld och skam.....	36
5.2.8.	Betydelsefulla andra.....	37
5.2.9.	Rationalitet.....	39
5.2.10.	Gud och existentialism.....	40
5.2.11.	Fysisk reaktion.....	40
5.2.12.	Offret blir förövare.....	41
6.	Analys.....	42
6.1.	Beskrivningar av offer.....	43
6.2.	Känslornas utlopp.....	44
6.3.	Den försonande kontrasten.....	44
6.4.	Skrivandet som copingstrategi.....	45
7.	Sammanfattning och avslutande reflektioner.....	46
8.	Källförteckning.....	49
	Bilaga 1 Intervjuguide.....	51

1. Inledning

1.1. Problemformulering

Våld är ett ständigt aktuellt ämne i samhället och våld mot barn är en del av detta som brukar belysas på olika sätt. Våld är skadligt och barn som utsätts för psykiskt, fysiskt eller sexuellt våld far mycket illa. Att aga barn är sedan 1979 inte lagligt i Sverige då den s.k. antiagalagen trädde i kraft (SOU 2001:18). På olika sätt försöker samhället och vuxna att skydda barn mot våld. Samhället försöker genom socialtjänsten se till att inga barn skall leva under svåra omständigheter och som vuxen förväntas man att anmäla om man misstänker att ett barn far illa. Om man i sin yrkesverksamhet möter barn har man oftast anmälningsplikt i dessa fall.

Idag definieras inte bara barn som blir slagna, utnyttjade eller illa behandlade som brottsoffer. Man definierar också barn som får bevittna våld som brottsoffer, t. ex. barn som ser sin pappa slå sin mamma (Linderot, 2003). Rädda Barnen har gjort en undersökning som visar att polisen sällan anmäler till socialtjänsten då barn varit närvarande vid en brottsplats (Rädda Barnen, hämtat 050510, [www](http://www.raidabarnen.se)). Trots att vuxna försöker vara uppmärksamma och skydda barn finns det många barn som på olika sätt och i olika utsträckning lever i våld och far illa. Dessa barn kan sägas leva i ett ständigt trauma utan andrum och kan bli brottsoffer gång på gång.

Det finns indikationer på att barn som varit våldsutsatta inte får rätt behandling och hjälp att bearbeta sina upplevelser, som i avhandlingen "*Child physical abuse – reports and interventions*" av Charlotta Lindell. Hennes studie har visat att få barn får terapi för att bearbeta sina trauman och 61 % har efter fyra år fortfarande kontakt med sociala myndigheter. Nästan lika många är patienter inom barn och ungdomspsykiatri. (Moreau-Raquin, 2005, [www](http://www.raidabarnen.se)) En del i hur barn skall få stöd och på vilket sätt en behandling skall vara utformad tror jag grundar sig i barnets hanteringssätt av sina svåra upplevelser. Vilka tankar barnen bär med sig och hur de bemästrar sin situation är ämnen jag ämnar belysa. Jag är även intresserad av hur deras förhållningssätt påverkar bemästrandet av situationen. Att få en bild av svaren på dessa frågor tror jag är relevanta för att kunna möta upp barnen när de skall få hjälp.

1.2. Syfte och frågeställningar

Att ta reda på hur våld och brottsoffer skildras i skönlitteratur är det syfte undersökningen grundar sig på. Utifrån detta inriktar studien sig på att ta reda på hur barn hanterar våld och att vara brottsoffer. Vidare syftar undersökningen till att ge en bild av vilka strategier barn utvecklar då de är utsatta för våld.

De huvudsakliga frågorna jag vill finna svar på är

- hur våld och brottsoffer skildras i skönlitteratur
- vilka strategier barn utvecklar för att hantera olika former av våld
- hur strategierna påverkar barnet.

2. Metod

Kapitel två presenterar de olika metoder som varit redskap i denna uppsats. Även andra metoder finns nämnda som kan vara viktiga att känna till för att tillgodogöra sig övrig information. Det ges en generell överblick om olika metoder som i relevanta delar innefattar beskrivningar om hur jag använt dessa.

2.1. Kvantitativ metod

Vid forskning inom olika områden brukar forskaren inrikta sig på olika utgångspunkter och vanligast är att man använder sig av kvalitativ eller kvantitativ metod. Kvantitativ metod innebär att den kunskap man presenterar eller analyserar oftast är i form av siffror och är mätbar. På olika sätt brukar statistik användas för att besvara forskningsfrågan vilket innebär att forskningsunderlaget ofta är brett. Genom att underlaget är brett finns oftast inte något större djup i informationen. (Denscombe, 2000)

2.2. Kvalitativ och induktiv metod

Den utgångspunkt jag använt är kvalitativ metod. Kvalitativ metod karaktäriseras av att informationen tolkas av forskaren och att datan inte är mätbar. Vid kvalitativ metod blir materialet forskningsmaterial då någon väljer att undersöka det givna fenomenet och söka upp intervjupersoner eller aktuella dokument. Detta skiljer kvalitativ metod från kvantitativ då kvantitativ kunskap är information som i realiteten finns även om ingen valt att forska och belysa ämnet. Skillnaden mellan betraktelsesätten kan sägas finnas i att kvalitativ metod till större del tolkar datan. Genom tolkningen skapas forskningsunderlaget. Detta innebär att

forskarens *jag*, i form av värderingar, tankar, kunskap m.m. är viktigt då det är genom forskarens ögon och med dennes tolkningsramar kunskapen skapas. (Denscombe, 2000)

Min arbetsmetod kan också sägas ha varit induktiv då jag inte i förhand hade några hypoteser jag ville pröva. Ett induktivt förhållningssätt innebär att forskaren inte har en föreställning om resultatet utan påbörjar forskningen utan några speciella förkunskaper. Förutsättningen är att skapa en förståelse för ett specifikt fenomen. Det bör dock kommenteras att oavsett vilken metod som valts brukar forskning inte strikt avgränsa sig till denna metod. Forskning brukar innehålla delar av olika metoder och någon renodlad metod är ovanlig. (Halvorsen 1992)

2.3. Dokumentanalys

Den metod jag valt innebär att jag som forskare tagit del av dokument som andra skrivit. Denna metod heter dokumentanalys. Genom att ta del av informationen som finns i det undersökta dokumentet kan man försöka att se mönster i det material man undersöker. Dokumentanalys innebär att man tar del av vad som kan benämnas som sekundärdata. Man kan även använda sig av primärdata och det innebär å sin sida att forskaren själv insamlar material att analysera. (Halvorsen, 1992) Det finns olika typer av sekundärdata man kan använda. T. ex. kan man använda offentlig statistik som är offentliga handlingar. Som forskare kan man även få ta del av sekretessbelagda uppgifter. T. ex. kan man undersöka vårdnadsutredningar eller liknade dokument. (Denscombe, 2000)

Skönlitteratur som dokument i forskning kan benämnas som processdokument. Det innebär att dokumentet uppkommer genom vanliga aktiviteter i samhället exempelvis genom vad människor skriver eller dokumenterar. Processdokument kännetecknas även av att dessa källor inte är ämnade för forskningssyfte. Exempel på processdokument är tidningsartiklar och personliga brev. Vidare kan man kategorisera dokument som personliga eller som institutionella källor. (Halvorsen, 1992) Skönlitteratur menar jag kan kategoriseras som personliga källor då dokumentet bygger på vad författaren velat dela med sig av.

Vidare innebär dokumentanalys att den information och kunskap man inhämtar är skriven och tolkad av någon annan. Detta kan påverka innehållet på olika sätt. Dokumentet man undersöker kan vara skrivet för att användas i andra sammanhang. Som forskare kan man

tolka in andra saker och lägga större vikt vid andra saker än vad upphovsmannen avsett. Därför måste man vara kritisk till det material man behandlar. (Halvorsen, 1992) Vad avser skönlitteratur menar jag att denna typ av dokument brukar vara avsedd för att beröra läsaren och locka till fortsatt läsning. Vidare syftar därför skönlitteratur inte till att berätta ”sanningen” även om mycket litteratur försöker att ge läsaren en del av verkligheten och behandla samhällsliga och interpersoniella fenomen. Berättelsen är tolkad och omarbetad även då handlingen speglar självupplevda händelser. Som forskare finns inte möjligheten att ställa följdfrågor eller klagörande frågor och detta kan medföra att forskaren gör tolkningar av materialet som på olika sätt inte ger en rättvis bild. Dessa aspekter menar jag är viktiga att tänka på i den fortsatta skildringen.

Å andra sidan tror jag att sekundärkällor och det faktum att de inte är tänka att användas till forskning ger en annan bild av det undersökta område än vad s.k. primärkällor gör. Primärkällor som är avsedda att användas för forskning tror jag kan vinklas för att passa in i den forskning som bedrivs. T. ex. kan forskaren sälla i materialet och vid intervjusituationer tror jag att informanten kan känna en press att delge forskaren ”rätt kunskap”. De viktigaste menar jag är att man är medveten om vilka dokument som används och vilken olika fakta olika typer av källor ger.

Mitt sätt att analysera dokumenten är att hänföra till s.k. helhetsanalys. Helhetsanalys innebär att forskaren då kvalitativ metod använts försöker att finna mönster i det material forskaren utgår från. Genom att göra sig ett allmänt intryck försöker forskaren att få ett helhetsintryck. Därefter kan citat väljas ut för att belysa det mönster forskaren observerat och vill belysa. Man kan även använda sig av delanalys och man försöker då att se hur vanligt ett visst påstående eller tema är i det undersökta materialet. Forskaren kan t. ex. räkna eller kategorisera ord. (Halvorsen, 1992)

2.4. Urval

Jag var intresserad av barnets perspektiv utifrån barnets egen beskrivning. Eftersom jag valt detta perspektiv fann jag det inte lämpligt att göra intervjuer med t. ex. föräldrar eller socialsekreterare. Jag ville försöka få en bild av barnet och barnets liv samt av de skildringar av våld som finns i litteraturen och utifrån detta svara på mina frågeställningar. Jag valde

därför att utgå från sex olika skönlitterära böcker där huvudpersonen skulle vara ett barn som lever i våld. Jag valde tre böcker där huvudpersonen var flicka och tre där de var pojkar. Jag har med utgångspunkt från de dokument som varit tillgängliga avgränsat mig till skildringar av barn från ca fem år till ca arton år. Det finns dock en svårighet i att avgränsa sig då de flesta böcker är självbiografier och jag inte tror att huvudpersonens uppfattning av sin ålder i böckerna alltid stämmer överens med verkligheten. Det är därför möjligt att min avgränsning inte fullt ut stämmer.

En annan del av urvalet är att huvudpersonen skall vara utsatt för fysiskt, psykiskt eller sexuellt våld. Då det är vuxna som skrivit böckerna innebär det att huvudpersonerna inte alltid definierat sig som våldsutsatta i den omedelbara situationen. En aspekt som inte går att komma ifrån då böckerna är skrivna av vuxna är att boken därigenom är tolkad genom vuxnas ögon. Samtliga böcker är dock skrivna som av ett barn, dock ibland i imperfekt. Jag har valt att inte ha ett strängt tidsperspektiv på urvalet då de böcker jag valt oftast varit självbiografier. Det innebär att författaren hunnit bli vuxen och fått perspektiv på sin barndom. Handlingen i böckerna har som tidigast utspelat sig under 1950-talet. Trots att det inte blir en omedelbar nutidsskildring tror jag att resultatet kan ge kunskap om nutid även om en del saker är annorlunda. Detsamma gäller vilket land handlingen utspelar sig i där jag inte avgränsat mig. Samtliga böcker utspelar sig dock i den västerländska kulturen antingen i Sverige, Storbritannien eller USA.

2.5. Tillvägagångsätt

Med utgångspunkt från mitt valda ämne har jag valt att studera skildringar av barns strategier för att hantera våld i skönlitterära böcker. Då jag sökt skönlitteratur som skulle passa mitt urval har jag fått hjälp från bibliotekarier. Att finna böcker som skulle passa mitt forskningsområde var delvis svårt. Det visade sig att det fanns mycket litteratur inom området. Svårigheten var att finna lämplig litteratur inom mitt urval och jag har fått ändra detta på olika sätt. En svårighet med att finna skönlitteratur som passar urvalet är att det inte finns bibliotekskataloger som kategoriserat skönlitteratur. Det innebär att man inte kan söka dessa böcker genom att använda ämnesord. Ett fåtal bibliotek har dock påbörjat en sådan kategorisering även av skönlitteratur. Dessa bibliotek har varit till viss hjälp även om jag huvudsakligen funnit böcker genom litteraturtips på olika hemsidor, bl. a. på föreningar för

människor som varit utsatta för sexuella övergrepp och/eller andra former av övergrepp. Då jag sökte skönlitteratur till studien kunde jag efter ett tag urskilja mönster i vilken litteratur som fanns att tillgå. Då det gällde pojkar fanns det främst litteratur som skildrade fysisk misshandel oftast kombinerad med psykisk misshandel. Vad gällde flickor fanns det däremot nästan uteslutande skönlitteratur där huvudpersonen blev utsatt för sexuella övergrepp. Jag har dock försökt att finna litteratur som även skildrat andra typer av våld.

Efter att ha funnit litteratur arbetade jag ut en s.k. intervjuguide för att kunna få svar på mina frågor (se bilaga 1). Därefter försökte jag att finna mönster i litteraturen om hur våldet och hanterandet av våldet beskrivs och jag valde citat för att illustrera detta. Jag kom fram till ett antal olika teman som jag sammanställde i dokumentanalysen. Därefter försökte jag att sammankoppla mina resultat med tidigare forskning och de teoretiska resonemang jag framfört.

2.6. Etiska övervägande

Jag har i min studie valt att använda mig av dokumentanalys då jag inte kan se att det är etiskt försvarbart att söka upp barn som är våldsutsatta för att intervjua dessa. Att vara våldsutsatt är ett trauma för barnet och för forskningssyfte av den grad min C-uppsats omfattar finns inte det etiska utrymmet att kunna göra en intervjustudie. I den mån barnet skall tala om sina upplevelser bör detta ske i terapi med ett bearbetande syfte eller med personer de står mycket nära. Jag har övervägt att göra en intervjustudie med vuxna människor som varit våldsutsatta som barn. Detta tror jag eventuellt skulle vara möjligt och etiskt försvarbart. En vuxen kan på ett annat sätt överblicka konsekvenserna och känna sig för om han/hon är redo att berätta än ett barn. Min studie kan sägas likna en sådan studie då böckerna är skrivna av vuxna och därigenom tolkade genom en vuxens ögon. Genom böckerna har jag fått tillgång till ingående beskrivningar av våldsituationer och reaktionsmönster. Detta skulle gå även genom en intervjustudie. Jag tror dock att fokus möjligen skulle förflyttas till hur informantens situation ser ut idag och hur våldet påverkat det vuxna jaget. Mitt fokus är barnets reaktioner och bemästringsmetoder. En skillnad mellan dessa olika typer av studier kan vara att författarna som oftast skrivit om självupplevda händelser reflekterat och bearbetat övergrepp som fenomen på ett mer ingående sätt än vad alla brottsoffer har.

Jag har inspirerats av uppsatsen *"Vi ses i Nangijala!"* (Månsson, 2005). I denna uppsats visar författaren att det går att hantera svåra ämnen även då man inte har möjlighet att intervjua riktiga barn. Författaren gör en studie om hur döden framställs i ett urval barnböcker. Författaren har med utgångspunkt från att det valda ämnet är känsligt valt att studera barns reaktioner på döden genom att intervjua huvudpersoner i barnböcker. Då författarna i mina dokument valt att skriva om sina upplevelser i de fall det är självbiografier och dessa texter är tillgängliga för allmänheten finner jag inga etiska svårigheter med att använda de valda dokumenten. Övrig skönlitteratur är också tillgänglig för alla varvid jag inte funnit några tveksamheter till att använda detta material.

2.7. Källkritik

Jag har försökt göra mitt urval på ett så bra sätt så möjligt och försökt att få med olika typer av våldsskildringar. Det är möjligt att det finns andra böcker som stämmer in på mitt urval och som skulle ge annan fakta. Med anledning av att jag främst fått använda mig av litteraturtips till mitt forskningsunderlag och inte kunnat göra en mer systematisk undersökning är det möjligt att litteratur inte kommit till min kännedom. Efter att på olika sätt sökt litteratur inom mitt område såg jag dock så småningom att titlarna återkom varpå jag gjorde urvalet ur den lista jag arbetat fram i form av olika litteraturtips. Vad avser de nätbaserade källor jag använt finner jag informationen i huvudsak tillförlitlig då jag även funnit liknande information i böcker. Jag har främst använt myndigheter som källor samt Rädda Barnen. Givetvis kan informationen vara vinklad för att stämma med de intentioner myndigheten har. Jag har även använt en rad olika böcker. Författarna har oftast varit forskare, läkare eller doktorer inom sina ämnesområden. Jag har inte funnit några särskilda skäl att misstro fakta jag tagit del av. Dock är en del av informationen jag använt mig av öppna texter som kan tolkas på många olika sätt. Detta föranleder att man måste använda sådant material med försiktighet och vara medveten om att det till stor del blir min personliga tolkning av texten.

2.8. Fortsatt framställning

Nedan följer en presentation av bakgrund till ämnet och tidigare forskning där jag ger en kort inblick i kunskapen om barnmisshandel och om vilka konsekvenser detta får för barnet. Det finns också ett avsnitt om textanalys och exempel på hur brottsoffer framställs i andra sammanhang än det vetenskapliga som t ex i media. Därefter följer ett kapitel med teoretiska utgångspunkter som jag anser relevanta och som jag haft i åtanke då jag gjort min studie. Jag

presenterar det salutogena perspektivet. Därefter presenteras stressreaktioner som kan uppkomma vid trauma. Detta följs av copingstrategier, viktologi och offrets egenskaper. Inom respektive område återfinns mina definitioner då detta varit nödvändigt för förståelse av min studie. Därefter följer min dokumentanalys där jag grupperat olika framträdande teman jag observerat i böckerna. Detta sker i form av en presentation av temat och variationer inom detta samt en rik mängd citat ur böckerna för att försöka åskådliggöra mina tankar för läsaren. Jag presenterar därefter min analys och slutligen en sammanfattning och några avslutande reflektioner.

3. Tidigare forskning

Följande kapitel behandlar olika typer av forskning och information som finns inom området brottsoffer och våld med speciellt fokus på barn. Inom några olika delkapitel finns även reflektioner över hur jag använt olika definitioner. Kapitlet inleds med en allmän bakgrund med framförallt juridiska ståndpunkter vad avser våld och brottsoffer. Kapitlet behandlar även olika analysbegrepp och forskning om våld och brottsoffer.

3.1. Bakgrund

3.1.1. Barn

Med barn brukar i de flesta sammanhang avses personer som är under 18 år. Denna definition, vilken återfinns i FN:s barnkonvention, kommer jag att använda mig av fortsättningsvis. (UD info, 2003) I det undersökta materialet finns beskrivningar av barn under en viss del av uppväxten och i andra texter har man kunnat följa barnet till vuxen ålder. Jag har lagt fokus på den period av boken där huvudpersonen är att definiera som barn. Det kan dock förekomma att delar av analysen även behandlar åren efter att barnet blivit vuxet eftersom det inte alltid klart framkommit exakt vilken ålder barnet haft vid olika episoder i böckerna.

3.1.2. Barnmisshandel

Det finns mycket information att finna inom ämnet barnmisshandel. Böcker, rapporter, tidningsartiklar, och olika hemsidor finns där forskning, statistik mm redovisas. Därför vill jag göra tydligt att min presentation endast indikerar några olika inriktningar av forskning som finns tillgänglig inom ämnet och som jag finner relevanta i min uppsats. Jag har lagt fokus på att presentera reaktionsmönster och konsekvenser av barnmisshandel utifrån barnets perspektiv. Sedan den s.k. antiagalagen infördes 1979 tros barnmisshandeln ha sjunkit i stor

omfattning. Andelen anmälda fall av barnmisshandel har emellertid ökat. Detta tros bero på att toleransen för misshandel sjunkit och anmälningsbenägenheten blivit större. Den statistik som finns tillgänglig över antalet anmälda brott säger lite om verkligheten och det beräknas finnas ett stort mörkertal av barnmisshandel. (SOU 2001:18) Med barnmisshandel kan avses olika utvidgningar i begreppet. Oftast avses fysisk, psykisk misshandel och sexuella begrepp. Ibland används begreppet synonymt med t. ex. barn som far illa. Detta är dock mer utvidgat och innefattar också omsorgsvikt och riskfaktorer. Barnmisshandel blir då ett begrepp som förutsätter någon form av våldshandling. Att definiera barnmisshandel är svårt och inom olika yrkesgrupper råder olika definitioner. I SOU 2001:72 pekas på att det behövs en definition och att denna definition även bör innefatta fall då ett barn behandlas likgiltigt eller blir känslomässigt försummat då forskning visat att detta kan skada barnet i lika stor utsträckning som andra former av misshandel. I denna uppsats har jag fokus på våldsituationer som jag beskrivit ovan. Jag har inte lagt någon vikt vid försummelse såsom att barn inte får tillräckligt med mat, kläder o.s.v. även om detta skadar barnen på ett mycket allvarligt sätt. Dessa typer av försummelse har beskrivits flera av de undersökta böckerna. Jag vill dock poängtera att även då jag inte lagt någon vikt vid detta har jag försökt beskriva strategier för att hantera våld. Barnen i böckerna som lever under svåra omständigheter på många olika sätt separerar förmodligen inte sina bemästringsförsök till olika delar av sitt kaos. Dessa aspekter kan därför finnas med i min framställning.

3.1.3. Riskbarncentrum för forskning

I SOU 2001:72 förslås att Sverige bör instifta ett nationellt riskbarncentrum där barn som far illa är målgrupp. Centrumet föreslås vara en tvärvetenskaplig instans som skall tillhandahålla medicinsk, psykologisk och social forskning samt vara förankrat i det kliniska arbetet. (SOU 2001:72) Socialstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att lämna ett förslag till hur ett sådant centrum skulle vara utformat. Socialstyrelsen förslår att riskbarncentrum skall ha en styrgrupp med representanter från olika berörda myndigheter samt representanter från forskning. Vidare kan centrumet finnas inom socialstyrelsen som myndighet eller utgöra en egen myndighet. Socialstyrelsen poängterar att det är särskilt viktigt att uppdraget sker i ett samarbete mellan socialdepartementet och justitiedepartementet. (Palm, 2004, www) I skrivelsen nämns olika inriktningar forskning föreslås ha där kunskapsläget bör förbättras.

Samtalsteknik och förhör med barn, statistik och terminologi, utredningar vid misstanke om brott är några exempel. (Socialstyrelsen, 2004, www)

3.1.4. Barnets juridiska ställning

I FN:s barnkonvention (UD info, 2003) stadgas i artikel 3 att barnets bästa skall komma i första rummet vid åtgärder som rör barn inom olika offentliga inrättningar. I artikel 19 stadgas att barnet skall skyddas mot *”fysiskt och psykisk våld, skada och övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp”* (UD info, 2003, s 42). Vidare skall konventionsstaterna enligt artikel 39 vidta åtgärder för att kunna erbjuda barn som blivit utsatta för något av ovanstående rehabilitering. (UD info, 2003) Dessa artiklar finns även inkorporerade i socialtjänstlagen. I socialtjänstlagen 5 kap 11§ anges även att socialtjänsten har ett ansvar för att hjälpa och stödja brottsoffer. Denna paragraf gäller både vuxna och barn. I propositionen 2000/01:79 uppmanar departementschefen socialtjänsten att fästa särskilt avseende på barn som växer upp med våld inom hemmet. Barn som bevittnat våld skall räknas som brottsoffer. (Linderot, 2003)

3.1.5. Konsekvenser för barnet

Följderna av barnmisshandel hänger delvis ihop med vilken ålder barnet befinner sig. För ett litet barn är anknytningen till den huvudsakliga vårdaren viktig för barnets utveckling. Om barnet inte anknyter på ett tryggt sätt får det konsekvenser för tilliten till andra människor och det kan innebära relationsproblem då barnet blir större. Barnpsykologen Philip Hwang (SOU 2001:72, s 289) menar att hos små barn kan misshandel upptäckas genom att barnet uppvisar bl. a. stressymtom, skyddsreleaser eller genom en blick som benämns som frusen vaksamhet. (SOU 2001:72)

Den stress som människor kan uppleva om de lever i våld eller i hot om våld under lång tid kan påverka utsöndring av cortison och andra substanser som styr nervledningen i hjärnan. För barnet kan det innebära koncentrationssvårigheter och överreaktioner. Även aggressivitet styrs av dessa substanser. (SOU 2001:18) Äldre barn brukar försöka att på olika sätt undvika att våldssituationer uppkommer. Det kan innebära att barnet hämmas i lek vilket får konsekvenser för inlärningsprocessen. Då barnet är i förskoleålder lär barnet sig att sätta ord på känslor. Misshandel kan innebära att barnet stänger in sina känslor och att självutvecklingen påverkas. Barn i denna ålder kan dra sig undan från lek och kamrater. Att

vara rastlös, klängig eller aggressiv kan enligt barnläkaren Staffan Janson och psykologen Kjerstin Almquist (SOU 2001:72, s 289f) vara tecken på att ett barn är misshandlat. Då barnet blir något äldre utvecklas den kognitiva förmågan. Det leder till en större begriplighet för barnet men kan även leda till en ökad ångest. Ibland kan barn försöka avleda sina tankar genom olika aktiviteter. (SOU 2001:72) Tonåringar kan reagera på många olika sätt. Självskadebeteenden, missbruk, depression, skuld känslor, suicidförsök är några vanliga reaktioner. Att söka sig bort från hemmet och att vara utåtagerande är andra. (SOU 2001:72) Övergrepp får även följder på längre sikt. I vuxen ålder löper misshandlade barn större risk att drabbas av depression, alkoholmissbruk, ätstörningar, suicidtankar och suicidförsök. Ju längre tid barnet utsätts för misshandel desto större är risken att ha suicidtankar eller göra suicidförsök. Sexuella övergrepp eller svår psykisk misshandel ökar riskerna för detta i ännu större utsträckning. (SOU 2001:18)

3.2. Textanalys och berättarteknik

Jag har haft svårt att finna forskning om mitt ämnesval utifrån min skönlitterära infallsvinkel och jag har inte funnit någon forskning om hur barn och brottsoffer framställs i skönlitteratur. Inom litteraturvetenskap är givet att det finns olika typer av forskning. Jag har funnit forskning framförallt om barnböcker.

Narratologi är en inriktning inom litteraturvetenskapen som studerar hur texter är uppbyggda och vilken berättarteknik som används. Det finns olika inriktningar inom forskningen, centralt i narratologin är dock historia och berättelse. Historia innefattar vad texten handlar och de viktigaste delarna i historien är personerna som berättas om. Miljön där handlingen utspelar sig och vilka händelser som sker är andra komponenter. Berättelse anger formen för historien, alltså på vilket sätt historien berättas. Berättaren är viktig liksom ur vilket perspektiv berättelsen presenteras. (Nikolajeva, 1998)

Inom litteraturvetenskapen finns olika begrepp för att analysera texter. Intertextuell analys är ett begrepp som innebär att analysen sker i mötet mellan olika texter. Man ställer på så vis texter mot varandra. Ett betraktelsesätt av begreppet är att litterära texter skapas i en dialog där olika författare genom sina verk ger sin del av samtalet. Det finns skillnader mot den mer traditionella inriktningen inom litteraturvetenskapen; med det avses den komparativa

analysen. Vid komparativ analys ställs texter mot varandra genom ett orsak/verkan-förhållande. Komparativ analys försöker i texten att finna bevis på olika företeelser. Intertextuell analys försöker att utröna koder och mönster som kan finnas i litteraturen. (Nikolajeva, 1992)

Nämnas kan även den tematiska kritiken som är en tolkningsmetod som också tar sikte på att finna underliggande mönster och teman i litteratur. Tematisk kritik syftar till att genom ett hermeneutiskt angreppssätt försöka förstå texters uppbyggnad och sammanhang genom att studera textens olika delar men också den helhet som texten utgör. Alla delar i en text anses vara betydelsefulla för förståelsen och det är viktigt att se hur olika teman växer fram och samman med andra teman. (Lidström, 1992)

Forskaren Wolfgang Iser (Johansson, s 159) menar att litterära texter inte är fullbordade på så sätt att det alltid finns luckor i texten som måste fyllas ut av läsaren. Genom utfyllnaden skapas meningen med texten. Reinbert Tabbert (Johansson, 1992, s 160) skiljer mellan didaktiska och kreativa texter. Didaktiska betyder att författaren till stor del fyllt i de tomrum i texten som annars läsaren får fylla ut. En kreativ text lämnar dessa tomrum öppna för tolkningar hos läsaren. (Johansson, 1992)

3.3. Våld och brottsoffer

3.3.1. Definitioner av offer och våld

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) klassificerar olika former av brott. I BRÅ:s uppdelning av olika typer av brott är utgångspunkten brottsbalkens rekvisit. Deras definitioner utgår med anledning av detta utifrån lagtext inom respektive brott. Jag avser inte att ge en närmre presentation av vad som anses vara våldsbrott utan vill ge en kort presentation vilka brott som finns och hur inom vilka kategorier dessa finns. Den allvarligaste formen av våld är dödligt våld. Inom denna kategori återfinns de fall där en person berövas livet av någon annan, antingen genom uppsåt att döda eller då misshandel lett till döden utan direkt uppsåt. Det finns också grov kvinnofridskränkning då en man upprepade gånger utsatt en kvinna han haft en relation till för upprepat fysiskt våld, hot, sexuellt tvång, hemfridskränkning eller på annat sätt kränkt henne. BRÅ kategoriserar hot, kränkning och frihetsbrott inom en grupp där bl. a. ocker, hets mot folkgrupp och egenmäktighet med barn återfinns. Vidare finns olika

kategorier av misshandel. Det finns misshandel och grov misshandel samt misshandel och grov misshandel mot barn. Med misshandel avser BRÅ fysisk misshandel i olika grader. Andra undergrupper är olaga hot och ofredande. Som olika typer av brott finns även sexualbrott och sexualbrott mot barn. BRÅ använder också en specifik grupp som kallas våldsbrott. Inom denna grupp ingår bl. a. mord, dråp, barnadråp, misshandel med och utan dödlig utgång, våldtäkt och grov våldtäkt, grov fridskränkning och kvinnofridskränkning. (Eriksson, senast uppdaterad 050322, www) Som framgår av dessa kategoriseringar utgår de flesta brott från att fysiskt våld riktats mot offret. Även hotsituationer utgör en stor andel. Kränkningar och psykisk misshandel finns inom olika brottskategorier men utgör inte någon stor grupp i denna kategorisering enligt brottsbalken.

Beroende på vilket sammanhang man använder ordet våld definieras våld på olika sätt. En förenklad och oproblematiserad definition är: *"Våld är varje användande av fysisk makt för att skada andra."* (Isdal, 2001, s 33) Denna definition begränsar våld till att innebära fysiskt våld och definierar också att motivet måste vara att skada för att en handling skall vara våld. Isdal (2001) definierar våld som en handling som sker mellan människor och att makt utlöser handlingen. Det innebär att genom våldet kommuniceras ett budskap mellan en avsändare och en mottagare. Ett annat sätt att diskutera våld är utifrån motiv och konsekvenser. Att utgå från motiv innebär att man väljer att definiera våld utifrån förövaren. Att utgå från vilka konsekvenser våldet har innebär å sin sida att man utgår från vad som sker med offret utan att ta hänsyn till om det funnits ett motiv. (Isdal, 2001)

Våld kan som ovan begränsas till fysiska handlingar men kan också utvidgas till att inkludera olika slags handlingar som vållar smärta, som skrämmer eller som kan uppfattas som kränkande. Genom att utvidga begreppet kan man även kategorisera olika former av våld; fysiskt, psykiskt, sexuellt, materiellt och latent våld. Dessa olika former kan i sin tur innehålla olika former av handlingar och definitioner. (Isdal, 2001) Fysiskt våld innebär att någon använder sig av fysisk makt för att orsaka smärta, skada, rädsla, kränkning eller påverkan hos en annan person. Den utsatta blir genom våldet tvingad att göra något denne inte vill eller avstå från något denne önskar. Inom denna givna ram ryms ett brett spektrum av våldshandlingar. Fysiskt våld kan också sägas vara en grundform av våld eftersom det hotar människors existens. I våldet kan makten att låta leva eller att döda finnas. På liknade sätt som

vid fysiskt våld innebär sexuellt våld att handlingen riktas mot någons sexualitet. Sexuellt våld skadar ofta offrets innersta eftersom detta berör människors existentiella frågor genom att sexualitet är förknippat med människans fortplantning. Det finns även materiellt våld där någon riktar fysiskt våld mot ett föremål och därigenom försöker skrämja eller kränka. Våldet påverkar någon annan att göra något eller avstå från något mot sin vilja. Att skada, skrämja eller kränka någon på ett icke fysiskt sätt är att benämna som psykiskt våld. Detta innefattar ofta att styra eller dominera någon annan genom makt eller hot. Latent våld är våld som endast existerar genom att det finns en möjlighet att det kan finnas. (Isdal, 2001)

Hur våld definieras hänger även samman med hur brottsoffer definieras. Viktigt med utgångspunkt från avgränsningarna i denna uppsats är att ordet brottsoffer inte endast är inriktat på människor som varit utsatta för olika former av våld utan även andra former av brott som t. ex. tillgreppsbrott. I denna uppsats avses dock endast människor som varit utsatta för våld då ordet brottsoffer används. Man kan dock skilja på i vilket sammanhang brottsoffer finns. Då man som ovan utgår från brott som finns i brottsbalken och brottsoffer finns inom rättsystemet t. ex. inom en rättsprocess heter brottsoffret målsägande. Detta begrepp är dock inte närmre definierat. Man kan definiera brottsoffer som offer för traditionell kriminalitet. Det innebär offer för våldshandlingar eller tillgreppsbrott. Det finns dock forskare som använder en mer utvidgad definition där brottsoffer även är människor som påverkas av miljöförstöring. FN har utarbetat en deklARATION gällande brottsoffers grundläggande rättigheter. I denna deklARATION lyder definitionen av brottsoffer människor som:

individuellt eller kollektivt har lidit skada, fysiskt eller mentalt, orsakats känslomässigt lidande, ekonomisk skada eller betydande ingrepp i grundläggande rättigheter genom handlingar eller underlåtenhet som är i strid med strafflagstiftning i medlemsländerna, inbegripet kriminellt missbruk av makt. (Wergens, 2002, s 14, www)

Jag har utgått från att våldsutsatt innebär att barnet blir utsatt för dessa olika former av övergrepp. Jag har valt att endast utgå från offret och dennes definition av situationen. Jag har alltså lagt vikt vid upplevelsen av att vara offer. Det innebär att jag inte inriktat mig vid vilket syfte förövaren utsatt barnet för övergrepp, exempelvis om förövaren definierar våldet som åga eller haft andra motiv. Min definition inrymmer fysiskt, psykiskt och sexuellt våld.

Med våld menas även hot, tvång och utpressning. Det innebär t ex att då sexuellt våld skildrats behöver inte offret blivit fysiskt misshandlat eller liknande. Hot eller obalans i maktförhållandet ryms inom min definition. Då det är vuxna som skrivit böckerna är böckerna skrivna som om att barnet är medvetet om att det är utsatt. Det går dock inte att utesluta att barnet då övergreppen skedde inte var medvetet om att det var våldsutsatt. Med detta menar jag att barnet inte var medveten utifrån en vuxens perspektiv av att utsättas för våld.

3.3.2. Viktimologi

Inom kriminologin finns en inriktning som särskilt behandlar forskning om brottsoffer. Denna inriktning heter viktimologi och detta kan definieras som forskning av människors psykiska, sociala, fysiska och finansiella lidande p.g.a. brott. Viktimologin blev en sidogren inom kriminologin under 1940-talet. Den tidiga forskningen inriktade sig på att kategorisera offer och vilken skuld till brotten dessa hade (victim precipitation). Denna inriktning har senare blivit kritiserad då den inriktar sig på offrets skuld och har av feministiska forskare kritiserats för att skuldbelägga kvinnor som offer. (Nilsson, 2003)

Inom viktimologin finns olika inriktningar. Den positivistiska inriktningen rymmer forskning om kategorier av brottsoffer, demografi och livsstil hos offer. Det finns även radikal viktimologi som kritiserar rättsystemet och staten för att förtrycka och skapa brottsoffer. Denna inriktning ifrågasätter även den traditionella forskningen. Ytterligare en inriktning är kritisk viktimologi som inriktar sig på att bredda begreppet offer. Med offer avses här alla människor som blir utsatta och lidande av alla institutionella övergrepp. (Nilsson, 2003)

3.3.3. Mediala framställningar av våld och brottsoffer

I min sökning efter forskning gällande framställningar av våld och offer i skönlitteratur har jag funnit mycket fakta om framställningar i andra medier såsom dagstidningar, tv-nyheter, filmer och dataspel. Den uppfattning jag fått av det material som finns tillgängligt är att mycket är sprunget ur olika debatter som varit uppmärksammade i media, exempelvis gällande pornografi och dess påverkan på konsumenterna eller gällande våld i tv-spel och filmer och hur detta påverkar barn som konsument.

Våld och offer framställs i olika medier och på olika sätt. Genom olika skildringar byggs genom mediala kanaler föreställningar om hur ett offer förväntas vara och bete sig. Nilsson (2003) har genom dokumentanalys gjort sig en bild över på vilka sätt brottsoffer framställs i medier och den allmänna debatten. Ett tema som återfinns är beskrivningar av offret som hjälte. Det kan innebära att ett offer som förväntas vara svagt i förhållande till förövaren gör motstånd eller skrämmer iväg förövaren. På så sätt vänder ibland media bilden av offret kontra förövaren och driver med förövaren som blir den förlorande parten. Våldssituationen kan då beskrivas som i komiska drag, t. ex. en tant som slår väskryckaren med ett paraply, och allvaret i den faktiska situationen tonas ner. Hjalteberättelser förekommer också när offret efter händelsen visar initiativförmåga och gör något för att hjälpa andra. Då offret gör motstånd och inte överlämnar sig till våldet tenderar medier att bekräfta offret i sin offerroll och inte skuldbelägga i större utsträckning än om en person flyr eller överlämnar sig till våldssituationen. Offer kan också beskrivas som medskyldiga, i synnerhet då det handlar om sexuella övergrepp. Media använder sig ofta av demografiska uppgifter om offret, dock endast när dessa uppgifter stärker offerrollen. Vidare beskrivs ofta offren i media som vanliga människor medan förövaren beskrivs som ond. Genom denna skarpa kontrast förstärks offrets oskyldighet.

4. Teoretiska utgångspunkter

Teoretiska utgångspunkter presenterar de ståndpunkter som varit väsentliga i min analys av materialet och som är relevanta inom det ämnesområde uppsatsen behandlar. Övergripande finns det salutogena perspektivet. Reaktionen på stress och bemästringstrategier för detta är ståndpunkter dokumentanalysen bygger på. Jag har även sett som viktigt de egenskaper offret har och vilka teorier det finns om offer.

4.1. Salutogent perspektiv

Det salutogena perspektivet anlades av Aaron Antonovsky som var medicinsk professor vid Ben Gurion universitetet i Beer Sheba i Israel. Begreppet salutogenes tillkom som en kontrast till patogenes som står för sjukdomsutveckling. Salutogenes å sin sida står för hälsoutveckling. Ordet härstammar från latin och salus betyder hälsa och genesis betyder ursprung. Tankesättet förutsätter att utgångspunkten är hälsans ursprung. I dagligt tal kan man tala om friskfaktorer. (Sommerschild, 1999)

Antonovsky byggde upp en teoretisk modell runt salutogenesen som skilde sig från tidigare teorier. Förutom att modellen utgick från friskfaktorer menade han att hans teori skiljde sig genom att den var universell och att kulturella aspekter inte påverkade modellen. Vidare förespråkade han tanken om att individer har generella motståndsresurser. Människor utvecklar utifrån vilka påfrestningar de utsätts för och vilka egenskaper de har olika motståndskraft för att möta motgångar. Antonovsky anlade tre grundförutsättningar för att människor skall klara sig på ett för den enskilde gott sätt genom svårigheter. Ur ett salutogent perspektiv är meningsfullhet grunden i bemästrande. Att uppleva sammanhang ger människan en känsla av meningsfullhet. För att känna sammanhang skall individen kunna förstå situationen. Därefter skall individen tro att denne kan finna lösningar och att det är meningsfullt att försöka finna dessa lösningar. Strävan efter känslan att kunna styra över sitt eget liv menar Antonovsky är allmänmänskligt och därmed inte bundet till kulturella aspekter. (Sommerschild, 1999)

Inom den salutogena teorin finns känsla av sammanhang som en övergripande friskfaktor. I Sverige benämns känsla av sammanhang som KASAM. Bundet till detta finns frågeformulär som används vid undersökningar om hälsa och livskvalité. Formuläret finns i två versioner som är olika stora. Undersökningar av KASAM-värde visar att det finns ett samband mellan psykisk hälsa och upplevelse av sammanhang. Att kunna förstå och finna lösningar på situationer samt finna detta meningsfullt är förutsättningen för att individen skall känna ett egenvärde. Även om det salutogena perspektivet utgår från att människor stärks av kriser och andra svårigheter i livet är bemästrandet beroende av om utmaningarna motsvarar möjligheten att bemästra situationen. KASAM kan utifrån detta ge individen motståndskraft. (Sommerschild, 1999)

4.2. Stress, traumatisering och PTSD

Att utsättas för övergrepp innebär att individen utsätts för stress och det finns forskning om stress och hur detta påverkar barnet. Barn kan ha olika grad av stresstålighet som är ett begrepp som finns i det större och mer utvidgade begreppet motståndskraft. Motståndskraft kan sägas vara de egenskaper barnet utvecklat för att hantera problem och som blivit en del av barnets personlighet. Forskning om barn och stress har dock främst varit inriktat på vad som

kan benämnas som vanliga situationer som dödsfall, skilsmässa eller att flytta.

(Sommerschild, 1999)

Vid olika händelser kan barn bli traumatiserade. Utifrån upplevelsen och individens personliga egenskaper kan traumat påverka i olika stor grad. Forskaren Lenore Terr (Tamm, 2003, s 182) menar att barnets reaktioner skiljer sig beroende på situationen. Hon skiljer på två olika grupper trauman. Typ 1 trauman är händelser som vanligtvis sker vid ett enstaka tillfälle och som sker plötsligt. Det kan vara en naturkatastrof, ett dödsfall eller en olycka. Typ 2 trauman kategoriseras utifrån att det ofta är ett långvarigt trauma eller många händelser. Barn som levt i krig eller som levt med våld i hemmet utsätts för upprepad traumatisering. Viktigt att poängtera är att det inte finns en klar skiljelinje mellan de båda typerna. Det kan finnas vad som kallas "cross-over" där barnet har upplevt olika former av traumatisering. (Tamm, 2003) Reaktionsmönstret skiljer sig mellan de båda grupperna. Vid typ 1 trauman brukar barnet minnas händelsen tydligt. Vidare brukar barnet ställa sig frågor om varför just det drabbats. På olika sätt försöker barnet att skapa meningsfullhet i det inträffade och förklara oftast inte händelsen som en slumpartad företeelse. Att känna skuld känslor är vanligt vid typ 1 trauman. Barnet kan exempelvis förebrå sig då andra omkommit vid en olycka men själv överlevt. (Tamm, 2003)

En bemästringsstrategi som offer kan använda är isolering. Det innebär att individen isolerar upplevelsen av övergrepp från andra upplevelser och handskas med den traumatiska upplevelsen separat. Att isolera upplevelser på givna sätt brukar endast kunna användas för att hantera situationen under en kortare period. (Nilsson, 2003) Angränsande till detta reaktionssätt är då barnet reagerar genom minnesförlust eller förträngning. Minnet kan stängas av och känslor förnekas. Minnena kan förträngas under en kortare period eller t. o. m. upp till vuxen ålder. Eftersom de svårhanterliga upplevelserna upprepar sig måste barnet använda sig av alla försvar för att kunna hantera sig själv och sina känslor. Det gör att hanterandet och bearbetningen är svårare vid ett typ 2 trauma. Inledningsvis kan barnet reagera med förvåning. Dessa känslor övergår till skräck och vid ytterligare trauman finns alltid en förväntan och beredskap hos barnet. Barn använder sig av olika försvar. Bortträngning är som nämnts vanligt. Genom att förneka minnen och känslor kan barnet bli känslomässigt stumt och inte låta några känslor komma dem nära. Barn kan också reagera

med aggressivitet som kan utvecklas till antisocialt beteende. Forskning visar att detta på längre sikt kan leda till kriminalitet. Det kan även ske att barnet går in i självhypnos. Det innebär att barnet kopplar bort en del av medvetandet eller föreställer sig att det är någon annan som blir utsatt. Självhypnos gör att individen känslomässigt kan fly eftersom den bild barnet har för sitt inre upplevs som riktig. T. ex. känns inte smärta trots att den fysiskt finns. För barn som lever i typ 2 trauman är ångesten överväldigande. Att känna vrede gör att barnet kan leva sina känslor. Vreden kan riktas mot förövaren men det är vanligare att vreden riktas mot andra i omgivningen eller mot barnet själv. Självskadebeteende och självmordstankar kan vara reaktioner till följd av vrede. Ett annat alternativ är att barnet blir passivt och drar sig undan. De båda reaktionsmönstren kan kopplas till kamp eller flykt. (Tamm, 2003)

Barn som utsätts för mycket stark fysisk eller psykisk stress kan utveckla Post Traumatic Stress Disorder (PTSD). PTSD kan uppkomma då individer levit i krig eller bevittnat/blivit utsatt för våld. Diagnosen PTSD innefattar en rad olika kriterier som finns uppställda i den amerikanska diagnosmanualen DSM IV. Bl.a. skall barnets reaktioner på händelsen varat i minst en månad. PTSD innebär också att individen återupplever traumat och kan även ha återkommande mardrömmar. Vidare skall barnet visa undvikande beteende för olika objekt och människor som kan påminna om de svåra minnena. Detta är exempel ur DSM IV. En verklig diagnos innehåller fler reaktionsmönster inom de ovanstående grupperna. Barnet skall vara överspant vilket kan visa sig genom sömnsvårigheter eller koncentrationssvårigheter. Vid traumatisering är det vanligt att barn leker vad de varit med om. Detta kan ske vad som kan tyckas tvångsmässigt och ofta vid repetitivt. Barn kan även måla sina upplevelser. Dessa sätt att uttrycka sig är viktigt för barnet eftersom det ofta inte kan verbalisera vad det tänker eller reflektera över sina känslor på det sätt vuxna gör. (Tamm, 2003) Offret påverkas av hur omgivningen reagerar på brottet och offrets upplevelser. Om omgivningen reagerar på ett för offret negativt sätt kan detta innebära en sekundär traumatisering för offret och försvåra situationen. (Nilsson, 2003)

4.3. Coping

Coping är ett etablerat begrepp vilket inrymmer på vilket sätt människor psykiskt och fysiskt handskas med en svår situation. (Nilsson, 2003) En definition av coping är:

Med coping menas det sätt på vilket individen bemöter, försöker bemästra och anpassa sig till såväl ett inre som yttre hot. Denna jagfunktion är endast delvis möjlig att påverka viljemässigt och beror på hur hotet uppfattas och hur man tidigare under livet lärt sig att handskas med ett förestående hot. (Nilsson, 2003, s130)

Forskare har även valt att lägga tonvikten på intentionen att undvika ett hot. Detta innebär att även då en strategi inte fungerar är den att benämna som en copingstrategi. En kritik mot copingbegreppet är att det är ospecifikt och att nästan alla handlingar en person företar sig efter att ha varit utsatt för ett brott kan sägas vara en copingstrategi. Det innebär att även handlingar som har ett annat motiv än att bemästra sin situation kan tolkas utifrån begreppet. Vidare kan copingstrategier vara både medvetna och omedvetna. Forskaren Glynis Breakwell (Nilsson, 2003, s 131) skiljer även på olika nivåer inom coping. Dels kan strategin finnas på ett individuellt plan och benämns då som emotionella eller kognitiva strategier. Det finns även strategier som sker på ett mellanmänniskt plan; alltså i relationer mellan människor. Det kan även finnas strategier som sker inom en grupp såsom att gruppen stöttar medlemmarna. (Nilsson, 2003)

Copingstrategier kan enligt Heinz Leymann (Nilsson, 2003, s 131) delas upp i fyra olika delstrategier. Individens sätt att hantera situationen för att kunna motstå eller undkomma hotet är en strategi. Individen kan också genom aggressivt beteende försöka minimera faran eller försöka undkomma den genom flykt. Ett annat sätt att hantera en hotfull situation kan vara att förbli passiv och överlämna sig till det hotfulla. I det sistnämnda fallet kan ångesten öka. Det finns även andra sätt att kategorisera copingstrategier. Jörgen Lundälv (Nilsson, 2003, s 135) använder sig av Breakwells indelning i nivåer och lägger även till en nivå som innefattar individens problemlösande strategier. Inom dessa strategier identifierar han 22 olika delstrategier. Exempel på dessa är skrivande, altruism, uthärdande och förnekelse. (Nilsson, 2003)

Ilska och irritation kan vara följder av våld. Dessa reaktioner skiljer sig från många andra därför att dessa anses kunna öka med tiden. (Nilsson, 2003) Gränsen mellan offer och förövare kan vara svår att dra. Det finns exempel på att offer kan bli förövare t. ex. att

misshandlande män varit utsatta för övergrepp under sin egen barndom. I USA finns exempel inom rättsystemet där advokater hänvisat till att unga förövare som dödat en person som utsatt den unge för övergrepp gjort detta till följd av PTSD. (Nilsson, 2003)

Ett vanligt sätt att hantera tiden efter ett brott är att göra en omskrivning av händelsen. Offret formulerar då om vad som hänt och avdramatiserar händelsen genom att beskriva händelsen på ett annat sätt. T. ex. kan unga tjejer som blivit utsatta för övergrepp benämna detta som att ”festen spårade ur”. Detta kan bero på skam för det skedda men kan också vara ett försök att avdramatisera trauman. (Nilsson, 2003) Att vara observatör är lika skadligt som att vara offer och situationen kan t. o. m. vara svårare att hantera. Som offer kan man styra situationen till viss del genom sitt beteende. Denna möjlighet har inte en observatör. Den som bevittnar våld kan känna skuld efteråt då denne inte ingripit och observatören blir på så sätt ofrivilligt medskyldig. Bevittnande av våld kan även predicera senare psykiska problem. Vittnesrollen ger precis som offerrollen en traumatisering och barn som bevittnar våld kan bli aggressiva och våldsamma. (Isdal, 2001)

4.4. Offrets egenskaper

Inom kriminologin och viktimologin kan offer diskuteras utifrån ”det ideala offret”. Med idealt offer kan menas en typ av personer som vid ett brott på ett enkelt sätt får offerstatus och erkänns som offer. Ideala offer behöver inte vara de personer som blir offer i verkligheten utan kan snarare ses som en metafor. Det finns olika kriterier som kan anses utgöra det ideala offret. Offret skall vara svagt. Det kan vara p.g.a. sjukdom eller att det är ett barn eller en gammal människa. Då brottet begås skall offret vara sysselsatt med att göra något vanligt och allmänt respekterat. Att vara på väg hem från en nattklubb mitt i natten är inte en respekterad situation. Att mata ankorna i en park mitt på dagen är en situation som kan sägas vara respekterad. De givna situationerna förutsätter också att offret inte är någonstans där denne inte bör vara vid en viss tidpunkt. Även förhållandet mellan offret och förövaren påverkar föreställningen om det ideala offret. Förövaren skall vara stor, ond och bör inte känna offret sedan tidigare. (Christie, 1986)

Att offer kan känna skuld eller skam efter att ha blivit utsatta för ett övergrepp är inte ovanligt. Våldet kan uppfattas som ett straff och offret kan förebrå sig själv. (Nilsson, 2003)

Efter övergrepp då offret skall lära sig leva med sin nya erfarenhet kan skuld känslorna spela roll. Att känna skuld för det som hänt och att inta en position där offret tar ansvar för vad som hänt kan vara en del i att hantera omgivningen. Att lägga skulden på förövaren innebär att den utsatta inte på något sätt kunnat påverka situationen och detta kan ge en känsla av maktlöshet. Genom att den utsatte förklarar vad som skett genom sina egenskaper eller situationen som denne försatt sig i kan känslan av maktlöshet förändras till att ge ett hopp om att kunna påverka vad som sker och att inte känna sig utlämnad till omvärlden. (Lindgren, Pettersson, Hägglund, 2002) På liknande sätt kan underkastelse vara ett sätt att bemästra våld då känslan av kontroll ökar för offret. (Isdal, 2001)

I diskussionen och definitionen av det ideala offret konstrueras även den ideala förövaren. Dessa två är beroende av varandra för att vara s.k. ideala. Ett offer som är stort och starkt utmanar, förutom bilden av ett idealt offer, även bilden av den ideala förövaren. På liknande sätt förstärker inte en småväxt förövare bilden av ett idealt offer. Förhållandet offer och förövare kan även illustreras genom att det skall finnas en klar skiljelinje mellan de båda. Offret skall vara god och förövaren skall vara ond. (Christie, 1986)

5. Dokumentanalys

5.1. Presentation av böckerna

I följande avsnitt presenteras de sex böcker jag valt att analysera. Presentationen är viktig för förståelsen av de citat och resonemang som följer i dokumentanalysen varvid jag gjort tämligen långa referat.

5.1.1. Pojken som kallades det av David Pelzer

Boken handlar om författarens uppväxt tillsammans med sin psykiskt sjuka mamma, sina småsyskon och sin pappa. Man får följa huvudpersonen Dave från ca fyra års ålder tills att han omhändertas av sociala myndigheter vid tolv års ålder. Under åren däremellan utsätts Dave för olika former av övergrepp av sin mor. Hon plågar honom genom grov fysisk misshandel men även genom psykisk misshandel. Boken visar också på hur familjen som i bokens inledning är en vanlig familj vittrar sönder av misshandeln. Daves pappa står inledningsvis på hans sida men efterhand ger han efter för mamman som styr alla i hushållet tills en dag när pappan inte längre kommer hem. Man följer även Dave i skolan som är svår

för honom. I klassen är han utanför eftersom han tvingas stjäla mat av kamraterna. Skolan och personalen är samtidigt hans trygghet.

5.1.2. Min fars hus av Sylvia Fraser

Berättelsen beskriver författarens eget liv från att hon är ca fem år och ca fyrtio år framåt i tiden. Sylvia bor med sina föräldrar och sin syster i ett stort hus i Hamilton, Ontario. Boken utspelar sig till stor del under hennes tonårstid under 1950-talet. Genom boken beskriver hon vad som hänt med henne då hon under stor del av sin uppväxt blev sexuellt utnyttjad av sin pappa. Eftersom hon förträngt sina minnen och inte förrän i medelåldern mindes vad pappan utsatt henne för får man följa den del av henne som förträngde upplevelserna. Det andra jaget var medvetet om övergreppen. Hennes vanliga jag var däremot inte medvetet vare sig om övergreppen eller det andra jaget, exempelvis kan hennes vanliga jag inte förstå varför hon avskyr sin far. Genom rekonstruerade minnen och drömmar försöker författaren av även ge en bild av hennes andra jag som hon förträngt under mycket lång tid.

5.1.3. Ungen av Kevin Lewis

Denna skildring börjar med en bakgrundsbeskrivning av författarens uppväxt från det att han föddes. Berättelsen utspelar sig sedan från Kevins första minnen fram till ca trettio års ålder. Huvuddelen av boken utspelar sig dock under barndomen och tonåren. Kevin växer upp i en familj utanför London där det ständigt är kaos. Det städas aldrig och syskonen stinker urin. I en stor barnskola blir Kevin syndabocken som får ta emot föräldrarnas vrede. Kevin misshandlas både fysiskt och psykiskt av sina föräldrar. Barnen får inte tillräckligt med mat vilket gör att huvudpersonen ständigt går hungrig. Han själ ibland mat men börjar tidigt försöka arbeta ihop pengar för att kunna bli mätt. Eftersom han avviker blir han inte accepterad i skolan och blir mobbad. Under uppväxten placeras han i olika fosterhem och även i ett s.k. Hem för vård och boende (HVB). Under tiden i HVB-hemmet blir han en vanlig pojke som lever ett vanligt liv. Snart skickas han hem igen och under ytterligare några år misshandlas han grovt av sina föräldrar. Vid ca tretton års ålder placeras han slutligen i ett fosterhem där han bor kvar tills han kan flytta till ett eget hem. Man får sedan följa den vuxna Kevin i hans strävan efter framgång som dock resulterar i att han ger sig in på den brottsliga banan. När Kevin träffar sin fru och får barn får han till slut ro.

5.1.4. Ondskan av Jan Guillou

Ondskan handlar om Erik från det att han som trettonåring börjar i läroverk. Erik lever inledningsvis med sin pappa, mamma och lillebror i Stockholms innerstad. Dagligen utsätts han för grova fysiska övergrepp av sin far. I skolan är Erik mycket duktig men han är också ledare för ett gäng i skolan och att bruka våld är vägen till att behålla Eriks och gruppens status på skolan. Situationen som gängledare leder så småningom till att Erik blir relegerad och Erik flyttar till en internatskola där våldet fortsätter och återigen är det våld och modet att bruka våld som avgör statusen på skolan. På internatskolan råder s.k. kamratuppföstran vilket i praktiken innebär att de äldre eleverna utsätter de yngre för fysiska och psykiska övergrepp. Detta system försöker Erik att sätta sig upp emot eftersom han bestämt sig för att inte längre använda våld. Hans motstånd till skolans sociala system innebär dock att våldet accelererar.

5.1.5. Gömstället av Trezza Azzopardi

Huvudpersonen i boken är femåriga Dolores. Dolores lever med sin spelberoende pappa, sin mamma och sina systrar i England. När Dolores är några veckor gammal brännskadas hon efter att en av systrarna satt eld på huset. Hennes skada gör att hon aldrig accepteras fullt ut av systrarna och hon känner sig aldrig insläppt i familjegemenskapen. Detta beror dock delvis också på att systrarna försöker att skydda henne från pappan som misshandlar både mamman och systrarna. I boken får man även följa Dolores när hon som vuxen återupplever minnena från barndomen då hon återvänder till barndomshemmet. Handlingen utspelar sig till stor del runt det bröllop pappan arrangerat för sin äldsta dotter och en rik äldre man. Efter att ha överlämnat bruden flyr pappan familjen och återkommer aldrig. Mamman klarar inte längre påfrestningarna och läggs in på sjukhus. Därefter skiljs systrarna då de sociala myndigheterna placerar dem i olika hem. I gömstället framställs inte våldet på ett direkt sätt. Genomgående finns det undertoner av det våld familjen lever i. Dolores utsätts för våld men framförallt skildras att flickan bevittnar pappans våldshandlingar mot familjen.

5.1.6. En gång i ett hus som brinner av Andrea Ashworth

Denna självbiografi skildrar författarens liv från att hennes pappa drunknar då hon är fem år fram tills hon lämnar hemmet för att studera på universitetet. Då pappan dött vill hennes mamma inte vara ensam och gifter snabbt om sig med en ny man. Mamman och styvpappan får en syster till Andrea och hennes syster Laurie. Den ”nya pappan” misshandlar både barnen och mamman grovt. Alltjämt försöker mamman att hålla skenet uppe för omvärlden och när

familjen flyttar från England till Kanada finns inget som hindrar mannen från allt grövre våld. Till sist flyr familjen tillbaka hem till England. Därefter följer episoder där mamman tar tillbaka mannen för att sedan leva ensam med sina döttrar. Så småningom kommer en ny man in i familjens liv och denna gång tycks allt vara annorlunda. Mannen är snäll och slår inte. Efter ett tag upprepar sig dock familjens tidigare upplevelser och mamman och döttrarna blir återigen fysiskt och psykiskt misshandlade. Syskonens känslor för den nya mannen är dock annorlunda och det finns fler glimtar av ett normalt liv än tidigare. Historien kastas ständigt från att familjen lever ett någorlunda vanligt liv till att förbytas till kaos. Huvudpersonen försöker ta hand om mamman och sina småsyskon samtidigt som hon handskas med omvärlden. Hon försöker att vara så vanlig så möjligt. I skolan har hon en fristad och hon är både populär och mycket begåvad.

5.2. Tematisk resultatredovisning

I detta delkapitel presenterar jag min analys av de sex böckerna jag valt. Jag har grupperat de teman jag funnit böckerna och dessa finns under de olika rubrikerna. Inom olika teman återfinns även variationer och avvikelser ur de mönster jag sett.

5.2.1. Dramaturgi

Fyra av böckerna har ett specifikt skönjbart händelseförlopp som även delvis kan urskiljas i de två övriga böckerna. Inledningsvis brukar barnen beskriva något gott; en god förälder, en god händelse eller något annat. Även tiden innan misshandeln börjar kan beskrivas som en god tid utan några farhågor som Dave beskriver om sitt liv innan hans mamma blev psykiskt sjuk:

Åren innan jag började bli misshandlad var min familj prototypen för den lyckliga amerikanska 1960-talsfamiljen. Mina två bröder och jag hade fått de bästa föräldrarna man kunde önska sig. Minsta nyck accepterades med kärlek och omsorg. (Pelzer, 1995, s 19)

Därefter brukar en episod beskriva hur våldet startar. Ofta beskrivs det på ett mildare sätt i början. Våldet kan beskrivas som att offret ursäktar handlingarna genom att förövaren skyddas eller som om att barnet inte förstått innebörden av våldet utan är mer förvirrade än skrämde. Skildringarna brukar sedan bli mer dramatiska och våldet trappas upp. Vissa händelser beskrivs mycket ingående och de brukar berättas på ett rakt sätt utan några omskrivningar. Känslubeskrivningarna hos barnen övergår till rädsla och ilska. Därefter brukar berättelsen kulminera. Detta beskrivs på olika sätt. Barnet kan revoltera ofta i

kombination med stigande ålder. Det kan också vara yttre omständigheter som blir en vändpunkt, t. ex. att någon vuxen reagerat på det barnet utsätts för. Vändpunkten kan vara omedelbar genom att barnet tas bort från våldet men det kan även vara som en inre vändpunkt där barnet bestämmer sig för att inte tåla mer eller inte låta sig skadas. Ibland fortsätter våldet att skildras men barnet har gjort ett viktigt ställningstagande för sig själv vilket förändrar de fortsatta skildringarna av våld. Rädslan tycks bli mer förbytt till ilska eller likgiltighet. En vändpunkt blir i böckerna också början på något nytt. Berättelsen om Erik avslutas med vad som tycks vara en brytpunkt. När Erik återvänder från internatskolan tolererar han inte längre det våld pappan utsätter honom för. I citatet nedan finns de repliker han säger till sin pappa följt av hans egna tankar.

-Nu skall du lyssna på mej, farsan. Du är ondskan själv och såna som du ska förgöras. Om ungefär en halvtimme kommer du att befinna dig på Sankt Görans sjukhus. (...) Jag är ändå alldeles lugn. Men nu måste det väl ändå vara sista gången? Sen aldrig mer. Efter det här är det slut, sen aldrig mer. Så tog han det första långsamma steget mot den förstenade mannen. (Guillou, 1996, s 284f)

5.2.2. Gott och ont - änglar och demoner

I böckerna beskrivs förövaren som i de flesta fall varit föräldrar eller nära anhöriga och även den föräldern som inte utsatt barnet för övergrepp. I en del fall har denna andra förälder gjort våldet möjligt genom att inte skydda barnet eller inte varit medveten om våldet. På så sätt har denna andre upprätthållit våldet. I några fall har denna andre också utsatt barnet för övergrepp, dock inte i sådan utsträckning som "huvudförövaren". Dessa olika personer med olika roller i våldsupprätthållandet beskrivs på olika sätt. Nedan beskrivs Andreas mamma som inte är huvudförövare men som upprätthåller våldet.

Hon var tjugofem år och änka och hade långa ögonfransar som kastade sammetsskuggor över hennes stora, chokladbruna ögon och skrattgropar som dansade i mungiporna när folk svor på att hon såg ut som den underbara Natalie Wood. (Ashworth, 1998, s 8)

Bilden som förmedlas av mamman kan sägas vara positiv och idealiserande. Det finns en kontrast till hur styvpappan i samma bok beskrivs.

"Nu ska du kyssa mig." Styvfar vände bort ansiktet och strök undan de flottiga lockarna. "I örat." (...) "Nej, pappa." Jag dolde paniken med

ett fniss. ”Det är alldeles för hårigt!” Naglarna rev mig i ansiktet när styvfar grep mig i håret. ”sätt igång nu, Andy, sötnos.” (Ashworth, 1998, s 45)

Orden som beskriver styvpappan kan ge en annan bild och andra associationer.

Beskrivningarna av mamman och styvpappan är olika och det finns en antydning till att mamman beskrivs som en ängel medan styvpappan beskrivs med negativt laddade ord som ”flottiga lockar”. I böckerna finns också exempel på att båda föräldrarna beskrivs på ett liknade sätt utan stor kontrast. Den andre föräldern, som fungerar som en upprätthållare av våldet, kan som ovan beskrivas på ett positivt sätt. Kontrasten mellan de båda föräldrarna kan också vända och den passive kan bli den s.k. onde. Dave beskriver sina känslor för sin pappa som inte hjälpte honom med ordet hat som i följande citat:

Jag hatade pappa också. Han var helt på det klara med vilket helvete jag levde i, men han saknade mod att rädda mig som han hade lovat så många gånger i det förflutna. (Pelzer, 1995, s 102)

Skildringen av föräldern kan också variera och vara mer nyanserad. Dolores mamma beskrivs på många ställen som passiv och underordnad pappans våld. Nedan förmedlas även en annan bild av mamman där hon aktivt försöker stoppa våldet.

Mamma rusar på pappa och hindrar det andra knytnävslaget genom att hålla honom om handleden; hon vill inte förlora Celesta på det viset. Det räcker, skriker hon, jag har för hel-ve-te fått nog! (Azzopardi, 2000, s 143)

Det finns också skildringar som kan sägas försöker neutralisera föräldrarna och deras handlande. Genom att omformulera föräldrarnas roll blir beskrivningen annorlunda. I framställningen om Dolores och hennes syskon benämns deras mamma oftast som ”mamma” eller vid förnamn. Efter en våldsam situation där ena systemen misshandlats omformuleras ”mamma” till ”Hennes mamma”.

Omformuleringen kan vara ett sätt att degradera mammans betydelse i den aktuella situationen eller separera olika sidor hos mamman. De negativa sidorna blir för Dolores egenskaper hos ”hennes mamma” medan det som upplevs som positivt är egenskaper hos ”mamma”. Genom denna omformulering blir de negativa sidorna egenskaper hos någon annans mamma.

Hennes mamma kommer ner, kliver över Luca som om hon vore osynlig och lutar sig mot diskhon. Hon böjer huvudet under kranen så att ögonen stirrar utan att se barnet på golvet. (Azzopardi, 2000, s 240)

5.2.3. Tyst och osynlig

Ett sätt att hantera situationen som barnen befinner sig i och som återfinns i alla böckerna på olika sätt är att barnet försöker att vara till lags och lär sig hur det skall vara för att inte provocera förövaren. I många fall handlar det om att göra sig själv så liten, tyst och osynlig som möjligt. Det kan innebära att barnet måste åsidosätta sina egna känslor för att försöka uppfylla den bild barnet tror sig böra vara för att undkomma våldssituationen. Kevin beskriver hur han lär sig att på bästa sätt hantera mammans vrede:

Ju mer jag skrek och bad om nåd, desto mer ursinnig blev hon, så jag lärde mig att aldrig gråta och att vara så tyst så möjligt. (Lewis, 2004, s 23)

I ”Gömstället” beskrivs på liknande sätt hur Dolores lär sig att hålla sig undan vid vissa signaler hennes pappa sänder ut.

Såna gånger vet jag att han skulle slita sönder mig också för minsta småsak och jag kryper sakta sakta in bakom dyschan tills han har tagit på sig vardagsjackan och smällt igen bakdörren. (Azzopardi, 2000, s 13)

Det återfinns även andra egenskaper som blir åtråvärda för barnet. Att vara duktig och snäll är exempel på sådana egenskaper. Strävan efter dessa egenskaper kan ses dels som ett uttryck för att undkomma hotfulla situationer men också att få den kärlek och respekt som alla barn vill ha. Trots att föräldern misshandlar barnet söker barnet efter bekräftelse hos föräldern. Det är inte alla huvudpersonerna som strävar efter detta. Dave försöker på alla sätt att få uppmärksamhet från omgivningen och framförallt från sin mamma som beskrivs nedan.

Jag försökte på alla sätt visa att jag var duktig för att vinna Hennes erkännande. Men återigen hade jag misslyckats. (Pelzer, 1995, s 107)

5.2.4. Trotsig och revolterande

Ett sätt att hantera våldet är att barnet försöker värna om sina gränser genom att på olika sätt säga stopp. Ingen av huvudpersonerna försöker konsekvent stoppa våldet genom att säga nej.

Vanligast är att barnen flackar mellan att göra sig tyst och osynlig och att försöka trotsa de vuxnas krav på att få göra barnet illa. Det finns ett brett spektrum mellan att vara tyst och att vara revolterande och de olika barnen brukar framförallt vara tysta eller revolterande. Det finns inte någon tydlig könsskillnad mellan vilket hanteringssätt barnen har utan pojkar och flickor framställs på båda sätten. I en bok är huvudpersonen vad jag vill benämna som mer *konsekvent* trotsig. Huvudpersonen har en annan attityd även om han inte alltid är trotsig är han ofta högljudd och skriker precis som sina föräldrar. Han ger uttryck för ilska genom våld och han har ett hett temperament. Det finns även situationer då han vill ge igen på sina förövare och han vill ha hämnd på deras oförätter som nedan då pappan får ett epilepsianfall.

Jag kom på att han blev vettskrämd om man satte handen framför ansiktet på honom mitt under ett anfall. Ibland när han hade gett mig stryk och jag kände mig hämndlysten brukade jag göra det med flit och på så vis ge igen för vad han hade gjort mot mig. (Lewis, 2004, s 66)

Som tidigare nämnts finns det ofta en vändpunkt i berättelserna där barnet sätter en gräns för sig själv. Oftast har barnet då tidigare försökt att vara till lags. Då vändpunkten kommit och barnet för sig själv gjort en markering av att det onda måste ta slut är det inte alltid barnet visat detta mot förövaren omedelbart. Brytpunkten att ta sig ur våldet kan dock sägas ha tagit sin start i trotsigheten. Andrea beskriver hur hon känner det när hon sätter sig upp mot sin styvpappa i följande citat.

”Ja gör det, pappa!” Istället för att krypa och försöka få det lugnt och tyst kände jag mig så orädd att det var kusligt. (Ashworth, 1998, s 239)

5.2.5. Avskärmande

På olika sätt finns det uttryck för avskärmande i böckerna. De olika karaktärerna visar olika sätt att avskärma sig på. Ett sätt är att avskärma sig från omgivningen i stort. Det innebär att huvudpersonen avskärmar sig själv från människor eller aktiviteter. Det kan vara genom att inte ha vänskapsrelationer eller genom att sluta in och isolera sig själv känslomässigt. En av karaktärerna förtränger sina upplevelser och förstår inte varför hon själv förändrat sitt beteende. Hennes lärare har observerat att flickan förändrats och frågar:

‘Varför har du varit så besvärlig hela läsåret? Du verkar ha blivit snarstucken. Det är som om du hade bestämt dig för att inte lita på någon längre.’ (Fraser, 1987, s 46)

Ibland är förtroendet till omvärlden så skadat att barnet inte känner att det kan lita på någon längre. En av huvudkaraktärerna antyder att han skärmar av sig från omgivningen därför att han inte har något förtroende för den längre. I nedanstående citat är huvudpersonen placerad i fosterhem. Under denna period flyttade han runt ofta till olika fosterfamiljer. Kevin konstaterar för sig själv:

Jag visste att alla familjer fick betalt för att ha mig där, och att jag inte var en del av deras familj, bara en inneboende. Ingen av dem ville ha mig för att jag var jag. (Lewis, 2004, s 43)

Avskärmandet medför för några av karaktärerna att de skärmar av andra människor. Speciellt de människor de tycker om och som är särskilt betydelsefulla stängs ute. Rädslan för att den betydelsefulla människan skall få veta vad som sker är stor och något av barnen är rädd att den kärlek eller uppmärksamhet denne visar barnet skall försvinna. Något barn skäms över sin hemsituation och vill gärna upprätthålla ett annat jag mot den yttre omvärlden. Det förekommer även att huvudpersonerna vill berätta om sina upplevelser för den betydelsefulla personen men inte vågar p.g.a. rädsla för vad som skall ske om förövaren får veta. I citatet nedan vill inte Dave berätta om misshandeln för skolsköterskan på skolan.

”Det är inget. Jag sprang in i dörren i korridoren...det var en olyckshändelse.” (Pelzer, 1995, s 11)

Ett avskärmande barnen kan använda sig av som faller båda inom att skärma av sig själv och att skärma av andra människor är att försöka avskilja sig från förövaren. Nedan ges exempel på att Sylvia inte vill ta emot gåvor från pappan. Detta åskådliggörs även i kapitel 5.2.6 där samma person försöker att skärma av sig själv genom att skapa ”det andra jaget” för att kunna separera sitt vanliga liv och övergreppen.

Nu när pappa leker med mig håller jag ögonen hårt hopknipna så att jag inte ser någonting. Jag vill inte ha hans slantar eller godis eller kakor. Oftast låter jag dem ligga brevid kudden medan han slukar mig, Jag håller andan för att inte gråta, för i så fall kommer pappa inte att älska mig älska mig älska mig. (Fraser, 1987, s 19)

En annan av karaktärerna försöker att avskärma sig från förövaren genom att tänka att han inte är hennes biologiska pappa. På så sätt menar hon att han inte har rätt att göra henne illa:

Jag rös från huvud till fot innan han började misshandla oss. Du kan inte göra så mot oss, ville jag säga till honom. Du är faktiskt inte vår pappa. (Ashworth, 1998, s 84)

Det finns även skildringar där huvudpersonen visar en osäkerhet och förtvivlan i situationer som inte är hanterbara. Dessa händelser kan barnet försöka skärma bort just p.g.a. att det inte tycks finnas något annat sätt att hantera dem. Ett exempel är Dolores som får bevittna hur pappan brukar våld mot andra familjemedlemmar och inte vet vart hon skall vända sin blick.

Hans knogar är vita av trycket. Jag känner hur luften pressas ur henne men jag kan inte titta mer: jag kan inte titta på kaninen eller mamma eller pappa eller Fran. Det finns inget säkert ställe jag kan titta på. (Azzopardi, 2000, s 161)

5.2.6. Offret och det andra jaget

I "*Min fars hus*" beskrivs hur huvudpersonen för att fjärma sig från våldet delar upp sitt jag i två delar. En del är hennes vanliga jag medan det andra jaget är det jag hon blir under övergreppen. Hennes första jag är inte medveten om det andra jaget och därigenom inte heller om övergreppen. Detta är den enda boken det beskrivs att huvudpersonen delar upp sitt jag för att kunna hantera situationen och leva ett vanligt liv i övrigt. I citatet nedan har författaren valt att låta kursiverad text vara tankar från det andra jaget och den okursiverade från hennes vanliga jag. Citatet är sammanvävt av hennes medvetna och omedvetna jag. Svaren Sylvia inte finner i sitt vanliga jag finns hos det andra jaget som nedan där hon inte kan förstå varför hon starkt ogillar vissa beteenden hos sin far.

Jag hatar dig, pappa. *Jag hatar dig pappa.* Låt mig räkna sätten. *Låt mig räkna sätten.* Jag avskyr gnisslandet från din guld tand när du glupar i dig bröds kivor som du kletet smör på *eftersom det påminner mig om hur du lägger mig på rygg och trycker ner mig och slukar mig.* (Fraser, 1987, s 89)

5.2.7. Skuld och skam

Böckerna beskriver hur huvudpersonen kan känna skam och skuld för vad som hänt. Barnet känner att det som händer är deras eget fel och belastar sig själv för att det händer eller känner sig åtminstone skamsat över att något så hemskt kunnat hända. Mest framträdande är det i boken om Sylvia som utsätts för sexuella övergrepp. Som tema återfinns det dock i nästan alla

böckerna, dock inte på samma tydliga sätt som nedan där Sylvia beskriver hur hon tänker på sig själv vid övergreppen.

Hon känner sig använd, inte som en människa som utnyttjas av en annan utan som en kondom som används och sedan kastas i rännstenen. (Fraser, 1987, s 54)

Armarna klistras fast vid kroppen på mig, benen dinglar som maskar medan pappa tvingar mig på rygg ner på sängen. Jag älskar min pappa. Jag hatar min pappa. Älskar hatar älskar hatar. (...) Jag vågar inte skvallra för mamma. Jag vet att hon älskar Helen därför att hon är snäll, men hon tycker inte om mig därför att jag är äcklig äcklig äcklig. (Fraser, 1987, s 22)

Inte alla barnen är beredd att ta på sig någon skuld. Nedan visas en empatisk förståelse av en av huvudpersonerna som får veta att förövaren själv varit utsatt för övergrepp. Trots det inkännande som skildras i citatet vill hon inte ta på sig skulden för det som hänt utan hänvisar till förövaren.

Varför måste vi straffas för det som hans föräldrar gjorde mot honom när han var barn?" undrade Laurie och jag. Vi blev gråtfärdiga när vi hörde om huvudet som hade dunkats mot kranarna och blotta tanken på binnikemasken gjorde oss illamående, men historien satte inte stopp för ringandet i öronen när pappa lät sitt förflutna explodera i hugg och slag mot oss. (Ashworth, 1998, s 193)

5.2.8. Betydelsefulla andra

I alla berättelserna finns exempel på att det kan finnas personer, minnen, hobbies eller annat som gör det lättare att stå ut. I flera av böckerna finns exempel på att skolan är en viktig punkt. Skolan beskrivs fungera som ett andrum i en annars kaotisk tillvaro. Det finns också många exempel på att speciella personer i skolan varit viktiga för huvudpersonerna.

Senare samma dag som röstningen ägt rum tog mr Ziegler mig åt sidan och berättade hur stolt han var över att mitt förslag hade vunnit. Jag sög i mig berömmet som en svamp. Det var så länge sedan jag fått någon som helst uppmuntran att jag var nära att börja gråta. (Pelzer, 1995, s106)

Speciellt viktiga tycks syskon vara. I böckerna är det ibland endast syskon som vet vad huvudpersonen är med om förutom förövaren. Det kan vara svårt att behöva berätta och därför kan syskon bli viktiga då de oftast inte behöver någon förklaring. Kanske blir syskonet också

utsatt för övergrepp och syskonskapet blir en slags allians. I det första citatet nedan stöttar brodern huvudpersonen efter att ha blivit grovt misshandlad en morgon innan skolan. Poängteras bör dock att det även skildras en avundsjuka eller ett hat mot syskon i flera böcker. Dessa känslor framställs framförallt då det bara är huvudpersonen som är utnämnd till svart får i familjen och syskonen inte blir misshandlade. Det verkar som om att klyftan blir stor genom att det syskon som inte blir misshandlad kan bli indragen i misshandeln för att undgå samma behandling själv. Även då det inte framställs direkt hat blir maktbalansen syskonen emellan svår att hantera för bådadera såsom i det andra citatet nedan.

Väl utom synhåll kände jag hur Wayne tog mig i handen och vi gick tillsammans utan att säga ett ord. Denna enkla, vänliga gest fick mig nästan att gråta, men jag kämpade emot. (Lewis, 2004, s 36)

-Om jag inte får ficklampan så skriker jag och sen säger jag åt far att du slog mej, sa lillbrorsan. (...) -Jag lovar på hedersord att klå dej mesamma efteråt, snyftade han. Då skrek lillbrorsan. Farsan kom in med klädborsten i handen och tände ljuset. (Guillou, 1996, s 22f)

Det finns även beskrivningar där människor i samhället omedvetet eller medvetet blivit viktiga punkter för huvudpersonerna. Dessa människor har gett barnen andrum i vardagen och visat att det finns andra sätt att leva livet på än vad barnen är vana vid. Nedan beskriver Kevin en kompis mamma som är viktig för honom:

Hon var som en beskyddare för mig. Hon lyssnade på mig och visade att det fanns en värld där föräldrar var snälla mot sina barn, stöttade dem och gjorde allt som en bra förälder ska. (Lewis, 2004, s 75)

Boken om Erik är den enda som huvudsakligen utspelar sig under tonåren. Olika saker är viktigt för honom som t ex vänskap och sport. En bit in i boken förälskar han sig i en finsk servitris som arbetar på internatet. Hans förälskelse är viktig och efter att ”affären” uppdagas längtar han efter henne och försöker att behålla kontakten med henne trots att hon blivit avskedad och flyttat tillbaka till Finland.

Han la sig på mage med armarna runt kudden. ”Marja, jag kommer aldrig att älska någon annan än dej”, viskade han, och visste med tonåringens hela bultande känslkraft att det var fullkomligt sant. (Guillou, 1996, s 267)

5.2.9. Rationalitet

I alla böckerna finns beskrivningar där huvudpersonen kan sägas ha agerat eller tänkt på ett rationellt sätt för att undvika våldsituationer. Många av ovanstående teman kan sägas vara rationella som att vara osynlig för att undvika våld. Jag ser rationalitet som en övergripande bemästringsmetod. Det som utmärker rationaliteten är att känslor verkar kopplas från för att hantera situationen och att barnet försöker beräkna och analysera människor och skeenden på ett icke åldersadekvat sätt. Inga av huvudpersonerna är alltigenom rationella. Rationaliteten finns speciellt närvarande i mycket hotfulla situationer eller där våldet kulminerat och barnet fasat för sitt liv (se även avsnitt om dramaturgi i kap 5.2.1). Dave beskriver hur han försöker att vinna över mamman och vilka känslor han fylls med när han inser att han har en viss makt att påverka henne.

För att överleva var jag tvungen att vinna tid. Jag sneglade på köksklockan bakom mig. Sekundvisaren tycktes krypa fram. För att få Henne att komma av sig, började jag ställa ömkliga frågor. (...) Jag stod mot väggen och snyftade tills jag insåg att det var *jag* som hade besekrat Henne. *Jag* hade lyckats köpa mig en frist på ett par minuter. *Jag* hade överlevt tack vare att jag använt huvudet. För första gången hade *jag* vunnit! (Pelzer, 1995, s 37f)

Det finns också beskrivningar där huvudpersonen använt sig av rationaliteten för att hantera det vardagliga våldet eller för att kunna bedöma hotet om våld. Vardagen präglas i de flesta böckerna av ständiga beräkningar, överslag osv. för att huvudpersonen skall kunna göra sig en bild över vinster och förluster i en given våldsituation. Dessutom kan sägas att barnen utvecklar en stor förmåga att känna in stämningar. Genom deras inkänningsförmåga skulle kunna sägas att de utvecklar en slags empati, dock på ett avigt sätt. I "Gömstället" beskrivs hur barnen vet hur de skall agera för att vinna mest i situationen. Med vinna mest menar jag att på bästa möjliga sätt undkomma våld.

Pappa rusar fram när han får syn på henne; hon slängs som en docka från hans knytnäve. Han håller armen höjd – han klubbar ner henne igen om hon rör sig, men Fran vet hur man bäst betar sig i såna stunder. Det vet vi alla. (Azzopardi, 2000, s 125)

Sylvia försöker att räkna ut vinster och förluster av betydelsefulla saker hon riskerar att förlora om hon inte lyder pappan:

Min far ersätter mutorna med hotelser. ”Om du inte gör det måste du lämna tillbaka alla dina leksaker till mig.” Jag gör ett överslag över vad jag kommer att förlora: mina klippdockor, min målarbok med sagomotiv, mina färgkritor. (Fraser 1987, s 19)

För Erik är rationaliteten och beräkningarna mycket utvecklat och komplicerat. Genomgående i boken finns långa redogörelser för hur Erik skall bete sig för att undvika våld eller hot. Beräkningarna handlar ofta om hur han skall lägga upp sin strategi i nästa slagsmål, hur mycket han skall slå och på vilket sätt han skall skrämman motståndaren för att uppnå det mål han har. Nedan förbereder sig Erik för ett slagsmål och han lämnar inga detaljer åt slumpen.

Det svåraste problemet var vad man skulle ha på överkroppen. Det bästa vore en tröja med långa ärmar som satt åt tillräckligt för att det inte skulle gå att få grepp i den samtidigt som den inte hindrade rörelsefriheten. (...) Det fick bli en kortärmad åtsmitande vit T-shirt. Bättre hade varit med en röd T-shirt eftersom blodet syntes väl mot vitt. (Guillou, 1996, s 87)

5.2.10. Gud och existentialism

Då barnen i böckerna utsätts för övergrepp av olika slag skildras hur de börjar fundera på existentiella och religiösa frågor. Ordet ”varför” återfinns som en fråga barnen ställer sig. Det skildras hur barnen ställer frågor till gud som varför men inte i någon av böckerna finner huvudpersonen någon tröst eller ro i att vända sig till gud. Gud och existentiella frågor finns dock inte i alla böckerna. Ett exempel där barnet ställer sig existentiella frågor finns i citatet nedan där Dave funderar o gud:

Jag började tappa tron på Gud. Jag tänkte att Gud verkligen måste hata mig. *Vilket annat skäl kunde det finnas för ett liv som mitt?* Alla mina ansträngningar att bara försöka överleva verkade fåfänga. (Pelzer, 1995, s 86)

5.2.11. Fysisk reaktion

Det finns talrika exempel i samtliga böcker på kroppsliga yttringar av förtrycket huvudpersonerna blir utsatta för. Kroppen reagerar för att kunna hantera stressen barnen lever under på olika sätt. Många citat beskriver hur kroppen reagerar på rädsla men även reaktioner på vrede speglas. Sylvia får som liten utbrott utan något känt stimuli. Det kan tolkas som hennes kropps sätt att signalerar att någonting är fel vilket kan vara ett utlopp för Sylvias känslor då hon isolerat dem i sitt andra jag.

Jag sparkar omkring mig och skriker - jag minns inte längre riktigt varför. Nu när återupplivningsstyrkan samlas har de bekymrade ansiktsuttrycken ersatts av bistra miner och snörpliga läppar. Mina anfall har fått en ny beteckning; raseriutbrott. Det gör det lättare för alla. (Fraser, 1987, s 20)

Citat liknade det som finns nedan är vanliga. Adrenalin som pumpas runt i blodet och hjärtan som bultar är vanliga beskrivningar. Vid stor fasa visas i några böcker att kroppen blir rastlös till följd av den desperation som barnen känt. Trots att barnen blir utsatta för våld är det förhållandevis lite skildringar om den fysiska smärtan de upplever vid och efter övergreppen.

”Nej!” Rösten var nära att bryta sig ur viskningen och hjärtat hamrade och blodet dundrade. (Ashworth, 1998, s 45)

5.2.12. Offret blir förövare

Det beskrivs i två av böcker att offret, huvudpersonen själv blir förövare genom att bruka våld. Det kan dels vara mot förövaren men framförallt mot andra jämnåriga. Det är endast i böcker där huvudpersonen är en pojke det beskrivs att denne brukar våld. I dessa två är pojkarna ganska upproriska och trotsiga. Boken om Erik är den bok som jag skulle vilja beskriva som mest fokuserad på våld. Allt som händer i Eriks värld är förknippat med våld även om detta inte är Eriks önskan. Huvudsakligen är Erik själv förövare men det beskrivs också att han varit ett offer för våld så länge han kan minnas. I citatet nedan har han blivit utmanad till slagsmål och han är total överlägsen sina två motståndare. Samtidigt som han misshandlar de två andra studenterna grovt är avsikten att genom sin överlägsenhet få slut på de våldsamma situationerna på internatet.

Han sprang fram och slog några slag nerifrån och upp mot den tjockes ansikte för att räta upp motståndaren och få lite större träffyta. Sen några slag mot magen så att han vek sig och sjönk ihop så att det skulle bli tid över för att slå av näsan på den långa som nu var på väg att sätta sig upp. Det skulle vara snabbast och lättast att sparka in näsan men inte psykologiskt riktigt om han verkligen ville ha det här till sin sista fajt i rutan med straffprefekter. (Guillou, 1996, s 93)

Kevin brukar också våld i vissa situationer. Framförallt framställs hur han använder våld som vuxen men även som nedan mot en skolkamrat som mobbar honom. Våld är det språk Kevin

känner till och det raseri han brukar utsättas för hemma speglas i hur hans vrede får honom att agera som nedan.

Jag kastade mig över honom på samma sätt som Gloria brukade kasta sig över mig, utan att hålla vare sig styrka eller ilska tillbaka, och jag var blind och döv inför allt annat än viljan att tysta honom. All frustration som hade byggts upp inom mig överfördes i slagen jag fick in. (Lewis, 2004, s 77)

6. Analys

Jag vill i analysen återföra några av de utgångspunkter jag hade i kapitel tre och fyra till den tematiska analysen i föregående kapitel. Det finns många paralleller som kan dras mellan dessa olika delar och de analyspunkter jag funnit centrala är de som tas upp i kommande kapitel. Genom de teman jag kategoriserat i kapitel fem kan man urskilja att böckerna skildrar olika typer av bemästringsmetoder av svåra situationer. Som en grov och oproblematiserad kategorisering menar jag att man kan särskilja patogena och salutogena strategier. Med detta menar jag att det finns exempel på framställningar där huvudpersonerna använder sina strategier på ett positivt sätt. Detta sker genom att personerna söker det de saknar i livet, t. ex. söker de sig till något betydelsefullt; människor och hobbies. Det går också att urskilja metoder som vid första anblick kan tyckas patogena. Att huvudpersonen själv brukar våld är exempel på detta. Aggressivitet kan dock bero på barnmisshandel och det är en naturlig reaktion på den onaturliga situationen att förhärskas av någon annan. Jag vill i samband med detta poängtera att jag anser att offerrollen kan ses som en process. Att använda sig av en sådan metod behöver inte vara negativt alltgenom processen. Metoden kan omvandlas till en "bättre" metod. Viktigt i sammanhanget är också att böckerna skildrar barn. I de fall barnet brukat våld kan detta ha berott på att våld är den kommunikationskanal barnet känt till. Då barnet växt upp kan andra strategier ha utvecklats och kommunikationen genom våld omstrukturerats till mindre destruktiva strategier. Det som jag uppfattar som ett sökande efter meningsfullhet kan kopplas till KASAM och individernas känsla av sammanhang. Eftersom ett högt KASAM-värde predicerar motståndskraft kan sökandet tolkas som ett uttryck för detta. Vad gäller tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter har jag försökt att hålla ett salutogent perspektiv och det är också ur detta betraktelsesätt jag utfört min studie. En

svårighet har varit att mycket av den information som jag funnit i ämnet inte varit salutogent inriktat. Detta påverkar interaktionen mellan min litteraturstudie och min dokumentanalys.

6.1. Beskrivningar av offer

I beskrivningarna av barnen finns det aspekter som jag menar stämmer in i Christies metafor av det ideala offret (Christie 1986). Barn är till viss del självfallna som ideala genom att de är små och de aktiviteter de företar sig inte brukar vara olämpliga. Dock känner förövaren och barnet varandra vilket inte överensstämmer med det ideala offret. Det finns också exempel på att barnen företagit sig saker som inte är allmänt respektabla eller känt förövaren. Som ett mönster kan ses att med ökad ålder blir de mindre ideala. Skillnaden mellan barnet och förövaren blir mindre och t. ex. beskrivs att Erik är en stark pojke som slåss med andra. Paralleller kan även dras till hjälteberättelser i media. Erik brukar våld men försöker aktivt att stoppa våldet; inte bara våldet mot sig själv utan han angriper våldsstrukturen på internatet. Att inte ge sig hän till våldet bidrar till skapandet av hjältar och detta syns i framställningen av Erik. Hans offerposition förstärks genom hans trotsighet och ersätter att han är ett äldre och jämbördigt offer. På så sätt kopplar jag även bilden av det ideala offret och hjälten till vilka försvar individen använder. Försvar som kan kopplas till kamp kan förknippas med bilden av hjälten. Försvar som hänger samman med flykt bidrar å sin sida inte till hjältevisionen och kan i vissa fall förstärka det ideala offret.

Jag har inte kunnat utröna några mönster vad gäller flickor och pojkar beskrivningsmönster. Båda könen faller både inom och utom ramen för ideala offer och hjältar i olika böcker. Sylvia visar som liten flicka motstånd och vrede mot sin far på ett sätt som inte stärker bilden av henne som ett idealt offer men kanske hjältevisionen. Man kan även se beskrivningarna ur ett tidsperspektiv gällande om bilderna av barn som brottsoffer är mer nyanserade i nyare litteratur. Med det menar jag om barn i nyare litteratur beskrivs som mer trotsiga, har hämndbegär etc. Jag finner det svårt att analysera detta då de flesta av böckerna är tämligen nytgivna. I de två äldsta böckerna beskrivs barnens hämndbegär och trotsighet likväl som i de nyare böckerna. Möjligen finns det en tendens att de nyare böckerna ger mer ingående beskrivningar av mörka tankar och hämndbegär. Jag tolkar det dock som om att det framförallt beror på författaren hur nyanserad bilden av offret är. Samtliga böcker anser jag dock tillåta olika bilder och upplevelser av övergrepp.

6.2. Känsloernas utlopp

Framställningarna visar att alla barnen råkar ut för s.k. typ 2 trauman som är svåra att bearbeta; långvariga eller upprepade trauman som påverkar människan i grunden. I fem av böckerna blir barnen dessutom sekundärt traumatiserade genom det sätt omgivningen hanterar barnens upplevelser. I *“Pojken som kallades Det”* beskriver Dave att han hatar sin pappa då han inte vågar stå upp för sonen. Att bemötas på ett negativt sätt av omgivningen tycks försvåra barnens akuta situation. Det finns även exempel på när lärare och andra myndighetspersoner inte reagerat på det våld de vetat att barnen utsatts för. Som beskrivits har alla barnen en stor förmåga att söka sig till vad de behöver på olika sätt för att få stöd och andrum.

Sylvia riktar i sin traumatisering vrede mot sig själv genom sättet att beskriva sig själv. Hon använder ordet ”äcklig” som beskrivning av sig själv. Hon beskriver även att hon känner sig använd. Hon isolerar sina upplevelser som kanaliseras i det andra jaget. Sylvia befinner sig i en ålder då övergreppen börjar då hon skall lära sig att sätta ord på känslor. Sylvias jag visar på många ställen i boken att hon inte förstår sig själv och sina känslor. Övergreppen kan ha påverkat den självkännet barn skall utveckla i denna ålder då Sylvia stänger inne sina känslor. Att se sig själv som motbjudande finns som tema även i andra böcker i mitt urval. Det finns dock skillnader i hur orden är riktade. Sylvia riktar orden mot sig själv på ett annat sätt än de andra huvudpersonerna. I de andra böckerna beskrivs hur barnen tänker i förhållande till kamrater och andra i omgivningen, som att de kan förstå att andra barn inte ville leka med dem eftersom deras hemsituation är något de skäms för. Detta kan ses som att Sylvia inte står ut med sig själv medan andra skildringar beskriver en rädsla för att andra inte skall stå ut med huvudpersonen och dennes öde. Att känna skam skulle även kunna vara ett sätt att lägga skulden på sig själv för att uppnå kontroll och undgå känslor av maktlöshet.

6.3. Den försonande kontrasten

På ett övergripande plan kan sägas att de olika strategierna eller reaktionerna som jag grupperat på olika sätt gör barnens liv begripliga och hanterbara. En tydlig metod som barnen använder för att lättare förstå situationen är att dela upp saker i svart och vitt. Det tycks vara en strategi på olika plan. Som framgår ur resultatredovisningen kan det vara föräldrarna som delas upp och får symbolisera två ytterligheter. Även tiden delas upp i två ytterligheter som

när Kevin vistas på HVB-hem och där inte beskrivs något klandervärt i tillvaron. Denna uppdelning bidrar till att texten huvudsakligen är didaktisk i böckerna. Bilderna av framförallt förövare kan sägas vara oantastliga på så sätt att läsaren inte lämnas stort utrymme för tolkningar och nyanserade bilder av situationer. Förövaren har målats upp som onda och andra människor som goda. I en mer nyanserad bild menar jag att de goda skulle ifrågasättas till större del. Lärare som i böckerna vetat om barnets situation skulle kunna kritiseras för att inte ha ingripit. I böckerna har de framställts som goda eftersom de på något sätt varit stöd för huvudpersonen. Ur ett vuxenperspektiv är detta inte tillräckligt. Yrkesutövare skall ingripa till ett barns skydd. Detta har sällan ifrågasatts av huvudpersonerna varken i de skildringar där de varit barn eller vuxna. Skillnaderna mellan gott och ont är på så sätt mycket strikta. Detta ser jag som ett uttryck för bemästringsmetoder. Världen blir lättare för barnen att hantera om de inte behöver fundera över gråzoner i tillvaron. Den svartvita uppdelningen beror troligen också på att detta är en vanlig framställning i böcker. Lidström (1992, s 119) framhåller i sin analys av Maria Gripes författarskap hur kontrasterna mellan ljus och mörker används för att ge en bild av skeenden och karaktärer i böckerna. Då detta är en analys av en barnbok tror jag inte att man skall göra för stora generaliseringar. Jag menar dock att detta spel mellan kontraster används i stor utsträckning även i övrig litteratur.

6.4. Skrivandet som copingstrategi

I de flesta böckerna får man även möta barnen då de är vuxna eller på väg in i vuxenlivet. Något som är anmärkningsvärt men som jag inte till särledes stor del återgett i dokumentanalysen är att huvudpersonerna i vuxen ålder beskrivs som mycket starka. Då fyra av böckerna är uttalat självbiografiska skulle författarskapet kunna tolkas som en copingstrategi på det sätt Breakwell framhåller. (Nilsson, 2003) Att misshandlade barn skulle bli särskilt starka stämmer till stor del inte med den tidigare forskning om hur misshandlade barn kan reagera i vuxen ålder. Misshandlade barn kan som vuxna bl. a. bli deprimerade. Det finns inslag av att huvudpersonerna som unga vuxna är deprimerade eller har suicidtankar men trots det dominerar framhållningen av att bli stark i slutet av böckerna. I "*Ungen*" lever Kevin ett kaotiskt liv under en stor del av 20-årsåldern med psykisk ohälsa och suicidtankar. I slutet är han dock betydligt mer harmonisk och med ett högre välbefinnande. På liknande sätt brukar de personer som beskrivs även som vuxna i böckerna försonas med sitt förflutna. Beskrivningen av att stärkas av sina erfarenheter skulle möjligen kunna knytas till

dramaturgin i berättelserna. Att ge ett lyckligt slut eller att som jag beskrivit om vändpunkter i analysen kan vara en faktor som påverkar beskrivningen av det vuxna starka offret. Även skildringar där de är barn präglas av att de tycks klara av allt och att de trots sina svåra minnen klarar sig väldigt bra i livet. Det kan förhålla sig så att de drar nytta av sina erfarenheter och blir motståndskraftiga. Människor som utsatts för brott kan utveckla större självförtroende och större tillfredsställelse i livet. (Nilsson, 2003) Givet är dock att det handlar om karaktärer i böcker och på liknande sätt som det finns hjälteberättelser i massmedia menar jag att det kan finnas hjälteberättelser i skönlitteratur som beskrivs ovan. Bilden av hjälten kan vara sammankopplad med bilden av det ideala offret på så vis att en hjälte som försöker att stå emot det onda även kan bli förstärkt som offer. Å andra sidan är fyra av böckerna uttalat självbiografiska. Detta skulle kunna innebära att författarna i sig är starka och har klarat att vända sina upplevelser till något positivt, som att skriva en bok. Vad detta innebär för det stora antal vuxna som varit utsatta för våld förblir oklart. Att våldsutsatta utvecklar motståndskraft och blir starka är inte orimligt, denna studie innefattar dock bara sex författare och deras beskrivningar av sin barndom eller en berättelse om ett barn.

7. Sammanfattning och avslutande reflektioner

Min föresats med denna uppsats var att genomföra en dokumentanalys om hur våld mot barn och barn som brottsoffer skildras i ett urval böcker. Utifrån detta ville jag studera om det kunde urskiljas några mönster av strategier som barnen använde. Jag fann olika mönster och de olika karaktärerna hade olika sätt att handskas med sin situation. Jag fann inte några särskilda drag ur ett genusperspektiv utan jag upplevde skildringarna som tämligen nyanserade. Dock beskrevs att två av huvudpersonerna som var pojkar brukade våld mot andra. Jag vill låta vara osagt om detta är ett könsbundet mönster. Min föreställning är att skildringarna möjligen är knutna till vanliga uppfattningar om manligt och kvinnligt; att pojkar slåss och att flickor är introverta. Ett exempel på att flickor beskrivs som introverta är Sylvia som förträngde sina upplevelser och skapade "ett andra jag". Detta skulle kunna tolkas som att det är en introvert strategi.

Jag fann även andra mönster. Övergripande såg jag tendenser till att barnen ville dela upp tillvaron och människor i gott och ont utan något mellanting och de mönster jag fann kan

också sägas stå i motsatsförhållande till varandra som t. ex. att vara trotsig eller att vara tyst. Dock använde karaktärerna inte en strategi i motsatsparen utan det fanns ett mer komplicerat mönster av strategier som tycktes vara sammanbundna med det typiska händelseförloppet som jag kunde utröna ur böckerna.

Varför behöver vi känna till bemästringsmetoder av våld? Många barn är våldsutsatta och ibland utan att någon vuxen känner till barnets situation. Dagligen träffar samhällets representanter (dagispersonal, lärare, socialsekreterare m.fl.) barn som lever i våld eller har blivit utsatta för våld vid något tillfälle. Att känna igen reaktionsmönster är mycket viktigt för att kunna hjälpa offret och kunna lokalisera våldet. Reaktionsmönstren kan dock vara mycket skilda och i de dokument denna uppsats bygger på finns åtskilliga exempel på hur barn försöker att bemästra sin situation. Alla olika exempel har inte varit möjliga att visa på utan endast de mönster som kunnat urskiljas ur texterna.

Vidare tycker jag att en viktig aspekt är hur människorna skapar och konstruerar offer och offerrollen. En förövare menar jag kan sägas skapa offret i våldssituationen. Hur offret blir bemött efter ett övergrepp avgör sedan hur offerrollen konstrueras. Det kan finnas förväntningar från samhället hur ett offer bör vara och skall vara för att på ett rättmätigt sätt vara ett offer. Det ideala offret har större chans att bli ett legitimt offer i medmänniskors ögon och kanske även i våra domstolars ögon. Detta är en ståndpunkt som ifrågasatts i samband med uppmärksammade våldtäktsmål och som jag också vill ifrågasätta. Definitionen av brottsoffer bör ligga på handlingen som förövaren utför och inte på vilka egenskaper offret har eller hur denna reagerar på brottet. Ett brottsoffer som inte tar stor skada av ett brott är inte dessmindre ett brottsoffer. Huvudpersonerna i de böcker jag studerat har delvis beskrivits som ideala offer. Det har funnits exempel på där offret beskrivits på det sätt jag som läsare förväntat mig, som ideala offer. Trots att jag har utgått från min roll som forskare då jag läst litteraturen har jag inte kunnat läsa böckerna opåverkad. Barn som tar mycket allvarlig skada av sina upplevelser och till stor del beskrivits utifrån Christies teori (1986) om ideala offer har hos mig väckt de tankar och känslor som det sig "bör". Barn som slagit tillbaka eller själv blivit våldsamma mot andra har inte nått samma oklanderliga offerstatus i mina ögon. Detta är en kritik mot mig som forskare men också en produkt av de värderingar samhället förmedlat till mig om hur ett offer bör vara.

Som jag inledde uppsatsen med tror jag att det är viktigt att veta hur reaktioner hos brottsoffer ser ut hos barn som hos vuxna då det kan vara socialarbetaren som får möta en människa som utsatts för våld. Att ha kunskap om strategier kan då vara behjälpligt genom att man kan identifiera beteenden men även för att kunna ge rätt stöd åt individen. Yrkesverksamma som kan förväntas möta våldsoffer i sitt arbete tror jag bör fundera över sin egen inställning till offer och vilka egenskaper man i sin förförståelse lägger i rollen som brottsoffer. Det är högst troligt att man som socionom någon gång träffar en person som inte passar in i den offerroll man konstruerat och då tror jag att det är viktigt att ha reflekterat över detta.

8. Källförteckning

Ashworth, Andrea (1998) *"En gång i ett hus som brinner"*. Forum. Stockholm

Azzopardi, Trezza (2001) *"Gömstället"*. Forum. Stockholm

Brottsförebyggande rådets webbplats:

Ansvarig utgivare: Eriksson, Susanne (senast uppdaterad 050322) *"Särskilda brottstyper"*.
[www]. Hämtat från <[http://www.bra.se/extra/pod/?
module_instance=4&action=pod_show&id=20](http://www.bra.se/extra/pod/?module_instance=4&action=pod_show&id=20)> ; 050429

Brottsoffermyndighetens webbplats:

Wergens, Anna (2002) *"Ett viktimologiskt forskningsprogram presenterat 2002 bakgrund och nuläge"*. Brottsoffermyndigheten. Umeå
Hämtat från <[www.brottsoffermyndigheten.se/informationsmaterial/Projekt_och_uppdrag/
Viktimologiskt%20forskningsprogra/Viktim.pdf](http://www.brottsoffermyndigheten.se/informationsmaterial/Projekt_och_uppdrag/Viktimologiskt%20forskningsprogra/Viktim.pdf)> ; 050429

Christie, Nils (1986) "The ideal victim" i *"From crime policy to victim policy reorienting the justice system."* ED by Ezzat A. Fattah. The Macmillan press LTD. Hong Kong

Denscombe, Martyn (2000) *"Forskningshandboken-för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna"*. Studentlitteratur. Lund

Fraser, Sylvia (1987) *"Min fars hus"* Forum. Stockholm

Guillou, Jan (1996) *"Ondskan"*. Norstedts. Stockholm

Halvorsen, Knut (1992) *"Samhällsvetenskaplig metod"*. Studentlitteratur. Lund

Hilte, Mats (2001) *"PM för uppsatsskrivare"*. Socialhögskolan. Lunds Universitet

Isdal, Per (2001) *"Meningen med våld"*. Gothia. Stockholm

Lewis, Kevin (2005) *"Ungen"*. Forum. Stockholm

Linderot, Sofia (2003) *"'Det syns inte utanpå, men känns inuti' en utvärdering av barnverksamheten inom 'Utväg Skaraborg' - för barn som blivit vittne till våld - med röster från barn, föräldrar, personal och representanter från Rädda Barnen"*. Rädda barnen. Stockholm

Lindgren, Magnus & Pettersson, Karl-Åke & Hägglund, Bo (2002) *"Brottsoffer"*. Jure CLN AB. Stockholm

Linköping universitets webbplats:

Ansvarig utgivare: Patrick Moreau-Raquin (senast uppdaterad 050118) *"Bristande stöd till misshandlade barn"*. Linköpings universitet
Hämtat från <<http://www.liu.se/aktuellt/pressmed/2005/2005-01-18.562.html>> ; 050510

Månsson, Sofie (2005) *"'Vi ses i Nangijala' - En studie om hur döden framställs i ett urval barnböcker-*". C-uppsats Socialhögskolan. Lunds universitet.

Nikolajeva, Maria (1992) *"Härmande eller dialog? Den intertextuella analysen"* & Lidström, Carina (1992) *"Det okända sammanhanget - textens och livets mönster. En tematisk studie i*

Maria Gripes författarskap” & Johansson, Jane (1992) ”Vägen till Fantásien: Receptionsforskningens metoder och mål” i Nikolajeva, Maria, red (1992) ”*Modern litteraturteori och metod i barnlitteraturforskningen*”. Centrum för barnkulturforskning. Stockholm

Nikolajeva, Maria (1998) ”*Barnbokens byggklossar*”. Studentlitteratur. Lund

Nilsson, Bo (2003) ”*Brottsoffer*”. Borea Bokförlag. Umeå

Pelzer, Dave (1995). ”*Pojken som kallades det*”. Forum. Stockholm

Rädda Barnens webbplats: Ansvarig utgivare: Ej angivet. ”*Barn som bevittnar våld*”. Hämtat från <<http://www.rb.se/sv/FaktaOmBarn/Barnochvald/Barnsombevittnarvald.htm>> ; 050510

Socialstyrelsens webbplats:

Ansvarig utgivare: Merike Palm (senast uppdaterad 041021) ”*Utformning av nationellt riskbarncentrum*”. Socialstyrelsen

Hämtat från <<http://www.socialstyrelsen.se/Publicerat/2004/8541/Sammanfattning+2004-107-10.htm>> ;050505

Socialstyrelsens webbplats:

Socialstyrelsen (2004) ”*Utformning av nationellt riskbarncentrum*”. Socialstyrelsen

Hämtat från <<http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/B75BA908-985B-4019-BCFF-F406D0448067/2698/200410710.pdf>> ; 050505

Sommerschild, Hilchen (1999) ”Bemästrandet som ett vägledande begrepp” i Gjaerum, Bente & Grøholt, Berit & Sommerschild, Hilchen, red. ”*Att bemästra-motståndskraft, skyddsfaktorer och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar*”. SFPH. Stockholm

SOU 2001:18 Barn och misshandel - En rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet. <http://www.regeringen.se/content/1/c4/27/79/bde6c088.pdf> (2005-05-04)

SOU 2001:72 *Barnmisshandel - Att förebygga och åtgärda*. <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/2754> (2005-05-05)

Svenska språknämnden (2000) ”*Svenska skrivregler*”. Liber. Falköping. 2 uppl.

Tamm, Maare (2003) ”*Barn och rädsla*”. Studentlitteratur. Lund

UD info (2003). ”*Mänskliga rättigheter, konventionen om barnets rättigheter*”. Regeringskansliet. Stockholm

Bilaga 1 Intervjuguide

Vem är huvudpersonen?

Hur beskrivs huvudpersonens vardagsliv?

Hur beskrivs vuxna i omgivningen?

Vad beskrivs som viktigt för huvudpersonen?

Hur beskrivs det våld huvudpersonen blir utsatt för?

Hur beskrivs huvudpersonen/brottsoffret när han/hon utsätts för våld?

Hur beskrivs huvudpersonens liv mellan övergreppen?

Hur beskrivs det att huvudpersonen hanterar sin situation?

Hur beskrivs huvudpersonens liv efter att övergreppen slutat?